

Helge Salvesen

Tendenser i den historiske sameforskning – med særlig vekt på politikk og forskning

»Kto chce dotrzeć do źródeła,
musi płynąć pod prąd.»
(For å komme til kilden
må man svømme mot strømmen.)

Dette arbeid har til formål å gi en orientering om tendenser innen den historiske del av nordisk sameforskning, som i de senere år har økt betydelig i omfang. Med *historisk* menes her de områder av lappologien som er relevant for samenes sosiale adferd over tid. Siden grunnlaget for utforskningen av samenes kultur er lagt av filologene, er det umulig ikke å komme inn på deres forskning, men den blir her dempet ned til fordel for de mer historisk orienterte arbeider. I mangel av noe bedre vil begrepet *forskning* bli brukt nokså vidt og uskarpt avgrenset både om arbeid som etablerer vitenskapelige teorier og om argumentasjon basert på samfunnsfilosofisk refleksjon. Hovedpoenget med arbeidet er å sette *tendensene* i denne forskning inn i en samfunnsmessig ramme. Det innebærer bl a at det på ideologisk grunnlag blir lagt vekt på å undersøke sammenhengen mellom forskningsresultatene og de politiske/ideologiske strømninger i det samfunn som forskningen har oppstått i.

Historisk-geografisk oversikt

Samene er en folkegruppe som bor spredt over et svært område, fra Kola-halvøya i nord-øst til Femunden og Härjedalen i sør. De representerer den eneste minoritetsbefolkning i Norden med gammel kultur. Alt i alt utgjør de i dag ikke mer enn vel 50.000 individer, hvorav anslagsvis 60 % lever i Norge.¹ Dette gjør at Norge har og bør ha spesielle forpliktelser i utforskningen av samenes kultur. Ikke desto mindre er det Sverige som har vært toneangivende innenfor lappologien. Arktisk kultur burde også ha engasjert nordmenn i særlig grad, fordi norsk kulturutvikling på mange måter har tatt sterkere farge av arktiske kulturer enn kulturformene i de fleste andre land i Europa – kanskje unntatt Finland og Nord-Russland.² Men fordi samene lever i et av de nordligste strøk i verden hvor det bor folk og fordi de like

inntil for nylig har levd som såkalte »naturfolk» i og av den naturen som omgir dem, har de spesiell interesse i europeisk og global kulturforskning. Den samiske kultur er også interessant fordi den ofte har bevart arkaiske trekk fra gammel bonde- og fiskekultur som ellers forlenget er borte.

Samenes ervervsliv var i sin tradisjonelle form basert på utnytting av naturressursene gjennom fangstsamfunnets organisasjon og teknikk. De var et veidefolk som drev fiske, fangst, jakt og reindrift. Arbeidsåret var inndelt i en rekke sesongflyttinger for å utnytte flere næringskilder.

Kilde- og litteraturkritiske problem

Samene har, i likhet med de fleste andre minoritets-/lavstatusgrupper, hatt en skriftløs kultur. For en historiker skaper slike forhold ikke først og fremst språklige vansker, men snarare problemer av kildekritisk og metodisk art. Kildematerialet må da for en stor del hentes utenfor kulturen selv. Dels vil det være av *kvantifiserbar økonomisk* art (regnskaper, skattelister, demografisk materiale i kirkearkiv etc), dels mer *kvalitativt* preget (tingbøker, forliksprotokoller, eldre kart, gjenstander, ulike rapporter fra embetsmenn, kirke- og misjonsarkiv, opptegetninger av ulike slag, topografiske beskrivelser, tradisjonsstoff etc.) Tradisjonsstoff finnes i rik monn også innenfor kulturen. Dessuten er *intervjuer* av samer en nyttig kildegruppe, vesentlig for stoff som finnes i »manns minne».

Metodisk karakteristisk for utforskningen av samisk kultur er at den i stor grad har vært forskning om samer skrevet av ikke-samer for ikke-samer. Det betyr at man i stor grad har studert en etnisk minoritet utenfra. Prinsipielt er det to måter å oppfatte en samfunnskultur på: De som lever *i* den, vil se den innenfra, mens andre ser den mer utenfra. Begge måter er ufullkomne. Den britiske naturvitenskapsmannen J G Bennett har sagt om disse ulike vurderingsmåtene:

»We judge not only ourselves, but any group of which we feel ourselves a part, by *intentions*, which we perceive, and not by the outcome of *actions*, which we overlook. We ignore the intentions of other people and groups to which we do not belong, and judge them by their actions and the outcome of their actions. They judge us in the same way, so that we have a situation in which each party can always feel convinced that it is right and the other wrong.»³

Trolig har Bennett rett; forskeren står stadig i en vekselposisjon mellom å være tilskuer til og deltaker i sitt forskningsemne. Men for samisk historie har man dessuten den situasjon at kildematerialet – særlig det *skriftlige* – for en stor del er produsert *av* og *for* majoritetskulturen. Mye av materialet om samene er nemlig et resultat av kontakten med storsamfunnet, det være seg i misjons- og kirkesammenheng, som skatteobjekt, i rettskonflikter, for sin eksotiske livsforms skyld, i senere tid for soldatregistrering etc. Sjelden er kildene produsert med det for øye å se situasjonen fra samenes synsvinkel.

For de *materielle levninger* er situasjonen den at de må identifiseres etnisk. Særlig for det arkeologiske materialet er tolkningen ofte vanskelig.⁴ Kanskje i noe for stor

grad har tendensen vært at materiale som ikke definitivt kan identifiseres til samisk kultur, er blitt tolket som tilhørende den »nordiske» bondekultur.

I *litteraturen* er samene viet stor oppmerksomhet, like fra *Tacitus* omlag år 100 e Kr til i dag.⁵ Det finnes knapt et lite folk i verden som det er skrevet så mye om som samene, men det foreligger ingen samlet bibliografi over all denne litteraturen. En preliminær opptelling, som kan karakteriseres som noe bedre enn gjetning, viser at den lappologiske litteratur i Fennoskandia kan representere 18.000–20.000 titler dersom en tar med emner både fra filologi, religionsvitenskap, historie og andre samfunnsfag. Mest er det nok skrevet om samenes materielle kultur, særlig husflid, deres religion og språk. Av reiseskildringer og eldre topografiske beskrivelser fra Nord-skandinavia er det få som ikke nevner samer.

Et karakteristikum ved all denne litteraturen er at den er offentliggjort i et utall tenkelige og utenkelige publikasjoner. Det er derfor uhyre vanskelig å få oversikt over all relevant litteratur. Det er imidlertid viktig å presisere at dette arbeid ikke er noen bibliografi, men en historiografisk analyse og at det i den sammenheng blir lagt mer vekt på å finne tendenser i holdningsendring og helhetssyn i forskningen og de resultater som er bestemt av dette, enn på fullstendighet i hva som er skrevet.

Grunnlaget for sameforskningen

Det som oftest har opptatt forfatterne – og interessert leserne – har stort sett vært det eksotiske og kuriøse ved samenes levesett. I alle eldre beskrivelser er samene bare sporadisk omtalt, det være seg i geografiske beskrivelser, i dagbøker, reiseskildringer, sagaer, oppslagsbøker, alminnelig skjønnlitteratur eller vitenskapelige avhandlinger. Den første bredt anlagte beskrivelse av mer systematisk art er det latinske verk »Laponia»⁶ som ble utgitt i 1673 av den tyskfødte svenske professor *Johannes Schefferus* (1621–79).⁷ Verket ble utgitt på engelsk 1674, tysk 1675, fransk 1678 og nederlandsk 1682. Først i 1956 ble det utgitt på et skandinavisk språk – svensk – under tittelen »Lapland». Forfatteren fikk en stor del av stoffet fra en rekke prester i svensk Lapland ved at de på anmodning overlot ham sine manuskripter. Disse manuskriptene ble trykt omkring siste århundreskifte.

Grunnlaget for den egentlig vitenskapelige utforskningen av den samiske kultur er lagt av språkforskerne, framskyndet av misjonen og folkeopplysningsvirksomheten blant samene, og på et senere stadium av den internasjonale interessen for finsk-ugrisk språkforskning, hvis utgangspunkt var den nasjonalromantiske interesse for de finsk-ugriske nasjonalspråk i Finland og Ungarn. Parallelt med de språklige studier ble det naturlig nok også gjort opptegnelse om andre sider av samenes liv.

Pionerene innenfor den moderne lappologiske forskning var nordmannen rektor *Just Knud Qvigstad* (1853–1957) og den svenske professor *Karl Bernhard Wiklund* (1868–1935). Men disse to begynte ikke på bar bakke. I Norge bør nevnes *Thomas von Westen* (1682–1727), *Knud Leem* (1696/97–1774), *Niels Stockfleth* (1787–1866) og *Jens Andreas Friis* (1821–1896). Nevnes bør også at Trondheim var sentrum for norsk lappologi på 1700-tallet. I Sverige har det samiske språk vært studert

siden 1600-tallet. De første bøker på samisk ble trykt 1619. På 1700-tallet var det vesentlig grammatikker, ordbøker og religiøse skrifter som kom. Kjente navn er her *Pehr Fjellström*, *Erik Lindahl* og *Johannes Öhrling*. Dette arbeid ble på 1800-tallet ført videre av brødrene *Lars Levi* (1800–1861) og *Petrus Læstadius* (1802–1841).

Den av *Lars Læstadius* framkalte vekkelsesbevegelse, *Læstadianismen*, som på evangelisk-luthersk grunn bredte seg fra Karesuando i Sverige i 1840-åra, har ved sin skeptiske holdning til moderne kulturytringer motvirket oppløsningen av samisk livsstil, selv om den rett nok har stilt seg avvisende til eldre samisk folkekultur, spesielt joikemelodiene. Den åndelige kontakten med læstadianere over grensene til Norge og Finland har imidlertid gitt bevegelsen en felles-samisk karakter. Gjennom trossfeller innenfor majoritetskulturen har den til en viss grad også virket til å øke forståelsen mellom samer og bumenn.

1800-tallets mest kjente verk er *Gustav von Dübens* etnografiske arbeid om de svenske samer fra 1873. Dels i motsetning til den eksotiske interesse for samene fra den ytre verden, som hadde frambrakt Schefferus' *Laponia*, var 1800-tallets interesse mer av nasjonalistisk karakter. I Norge hadde *J A Friis* i brødrene Grimms ånd utgitt en bok i 1871 om samisk mytologi, eventyr og sagn. Med sine romaner »Laila» (1881) og »Klosteret i Petschenga» (1884) la han også grunnen for den Finnmarksromantikk og sameromantikk som har vært et livskraftig innslag i norsk åndsliv, og som nok har virket holdningsskapende hos det lesende publikum. I Finland presenterte *Jacob Fellman* i 1844 et verk som bygde på feltstudier i »Lappmarken». I Sverige hadde *Erik Gustav Geijer* søkt å skrive samenes eldre historie. *Petrus Læstadius* skriver sin berømte »Journal» 1831 og 1833 der han beskriver sitt barndomsmiljø i det indre av »Lappmarken», sine erfaringer som prest blant samene og utreder forhold om samisk språk og kultur. Arkeologene diskuterer på denne tid med bl a *Hans Olof Hildebrand* i spissen den nordlige og sørlige skandinaviske forhistoriske kulturen, og ved en arkeologisk konferanse i Stockholm 1874 presenterer *O. Rygh* og *Montelius* begrepet 'groupe arcticque' (dvs den arktiske skiferkulturen). Karakteristisk for denne kulturen var verktøy av skifer, som skilte seg fra steinverktøyet i Sør-Skandinavia, og Rygh og Montelius mener at de menneskene som tilhørte denne 'groupe arcticque' har vært etnisk beslektet med samene. I det hele var interessen stor for spørsmål om Nord-Skandinavias urbefolkning – samene kom i fokus. Raseforskningen fikk et oppsving.

Mot denne bakgrunn bør *von Dübens* bok ses. Selv var han medisiner og arbeidet på Karolinska Institutet i Stockholm bl a med katalogisering av *Anders Retzius'* samiske kraniesamling. I den sammenheng ønsket han å orientere seg i samisk kultur og å skrive en introduksjon om samene, rimeligvis for eventuell publisering av kraniematerialet. Men han fant i litteraturen om samene ingen konsensus. Han dro derfor selv ut i felten på to turer: 1868 til Lule lappmark og fjellsamene der, 1871 til Arvidsjaurområdet og skogsamene. Resultatet ble en stor bok. Hans kone *Lotten* var med på reisene som fotograf og den nye utgaven av boka er utstyrt med en lang rekke av hennes bilder.

Bakgrunnen for »den vitenskapeliggjorte sameforskning»

Fra siste århundreskiftet utviklet *Qvigstad* og særlig *Wiklund* lappologien til ikke bare å være en filologisk disiplin, men til også å omfatte de historiske, etnografiske og etnologiske aspekter, og disse disipliner har etter hvert fått selvstendig status. Hitil hadde disse bare tjent som hjelpefag for språkstudier og misjon. Men både *Qvigstad* og *Wiklund* var i utgangspunktet filologer, og deres nitide filologiske innsamlingsmetode kom til å prege all deres forskning. Som historikere var det i videste forstand språkets historie, terminologi etc de gjennom de eldre språklige dokumenter oftest studerte, ikke så ofte samfunnshistorien.

Men lappologien har alltid hatt et mer direkte nytteaspekt enn mange andre humanistiske fag ved universitetene. Dette kom særlig klart til uttrykk ved utlysningen av den første lærestolen i lappologi i Skandinavia. Karakteristisk nok ble den utlyst i finsk-ugrisk *språk*forskning, de andre aspekter ved lappologien var fortsatt underordnet.

Stillingen, som ble knyttet til Universitetet i Uppsala, Sverige, ble besatt av *K B Wiklund*. Siden har dette universitet på mange måter vært senteret i alle fall for den filologiske del av lappologien i Skandinavia. I 1894 ble *Wiklund* lærer i finsk og samisk ved Universitetet i Uppsala, og 1896 ble han dosent i finsk-ugrisk språkforskning. Han fikk 1905 et ekstraordinært professorat i finsk-ugrisk språkforskning, som ble endret til et ordinært personlig professorat i 1909. Denne lærestol ble i 1931 gjort til et ordinært professorat i finsk-ugrisk språk, særskilt samisk og finsk.

I pionerfasen var det en *conditio sine qua non* å kunne språket. For det første måtte man samle inn mye materiale på samisk, dessuten forsto samene ofte bare samisk. Man framholdt i betenkingen til stillingen at det behøvdes en akademisk utdannet fagmann som statsmakten kunne vende seg til i alle slags spørsmål som gjaldt den samisktalende og den finsktalende befolkningen i Nord-Sverige. Men det er like klart at det også var den konfesjonelle stats ansvarsbevissthet overfor kirkas og misjonens krav om undervisning i samisk for prester som ville søke kall i samisktalende områder, som lå bak opprettelsen av lærestolen. Disse praktiske siktemål har preget lappologien på flere måter: for det første har valg av forskningsemner etter hvert kommet til å famne vidt, mange fag er blitt involvert; for det annet resulterte dette alt på et tidlig stadium i aksjonsforskning. Den har ofte hatt sin bakgrunn i nasjonale og etniske interessekonflikter. Et tredje trekk ved utforskningen av samisk kultur i dette århundret er av generelt humanistisk vitenskapshistorisk karakter, men bør likevel trekkes fram fordi det er særlig merkbart i lappologien. Det gjelder tendensen til spesialisering innenfor enkelte vitenskapsgrener og mer spesielt til enkelte emner. Innenfor lappologien har dette to årsaker, en spesiell og en generell: den spesielle er at pionerene i faget var intellektuelle kapasiteter utenom det vanlige, som kunne tillate seg å være polyhistorer uten å bli sjarlataner. Etterfølgerne har bare sjelden greidd å orientere seg så vidt. De har derfor bare orientert seg i visse områder av det store forskningsfelt som pionerene innenfor lappologien la opp til. Den generelle årsak er den allment aksepterte erfaring at akkumulering av viten gjør det umulig å følge med på alle forskningsfronter når en vitenskap har eksistert en viss tid og

nådd et visst nivå. I virkeligheten må et slikt syn for en del også henge sammen med en bestemt forskningsteoretisk orientering og et forskningsideal som går ut på at »vitenskapeligheten» øker jo mer avgrenset et emne er – kanskje etter mønster fra naturvitenskapen. Man har få eller ingen problemer med ansvaret for at delstudiene skal innpasses i en samfunnsmessig interessant helhet. Detaljene blir et mål i seg selv. Et slikt syn stimulerer en naturlig nok eksisterende tendens til oppsplitting av et fag i deldisipliner. Hadde erkjennelsen vært at helheten er mer enn summen av delene, og at det finnes grenser for hvor detaljert og avgrenset en studie kan være for at den skal bli fruktbar i en større sammenheng, ville lappologien, likeså vel som de andre humanistiske fag, rimeligvis vært noe mer helhetlig.

Faktum er imidlertid at intern spesialisering har skjedd, men også at stadig fler har betraktet lappologien bare som en del av sin forskning. Det gjelder særlig etnografer og etnologer som gjerne har vært knyttet til de vitenskapelige selskaper og museer og som derfor har hatt andre oppdrag ved siden av. Faghistorikere har bare i beskjeden grad engasjert seg i denne forskning. Savnet av diakrone studier i lappologien hvor komparasjon over tid kommer i sentrum for å fastslå endringer av politisk, ideologisk, økonomisk eller sosial art, er derfor merkbart.

Historisk er det imidlertid viktig å søke *motivene* for eller *virkningene* av samisk forskning generelt og samisk historieforskning spesielt. Det vil gi oss en nøkkel til å klassifisere og hjelpe til å forklare denne aktiviteten. Vi tar da som gitt den alltid nærværende drivkraft som kalles den intellektuelle nysgjerrighet og den ergjerrighet som skapes av utsikt til akademisk prestisje og karriere. Det vi vil studere, er hvordan dette kanaliseres gjennom samfunnsmessig påvirkning.

Som tidligere nevnt var misjon hovedmotivet bak den eldste lappologiske forskning. Statsmakten viste interesse for misjonen og bidro til å trygge den økonomisk helt fra middelalderen og til slutten på 1800-tallet. Motiveringen var naturligvis utbredelsen av den kristne tro, men bak lå like klare politiske mål, nemlig å søke nytt land for en voksende befolkning, legge under seg samene som skatteobjekt og få kontroll med dem i rettslig forstand, utvide statens ressursgrunnlag og fiksere interessegrenser, dvs forsøke å få omtrentlige linjer etter hvilke det ene eller det andre landet kunne gjøre sin suverenitet gjeldende.⁸ Så lenge misjonen virket i den retning, ble den understøttet av staten, selv om det var under såvidt forskjellige åndsretninger som pietismen og opplysningstida den ble drevet.

Helt siden 1600-tallet har det imidlertid rådd to forskjellige syn på samene. Det ene går ut på at de mest mulig skal oppgi sitt språk og sin kultur og assimileres med de respektive lands majoritetsbefolkning. Det andre går ut på at samene skal bevares som folk og bli tatt språklig og kulturelt hensyn til. Fra ca 1880 kom misjonen og den politiske ideologi på kollisjonskurs i disse spørsmål.⁹ Det førte til at statens bevilgninger til misjon og utgivelse av skrifter på samisk opphørte. Misjonen måtte basere seg på frivillige bidrag. Opprettelsen av den frivillige organisasjon »Norsk Finnemisjon» i 1888 (1966 forandret til »Norges Samemisjon») må ses i denne sammenheng.

Misjonens kurs virket til å verne om samenes språk ved å kreve undervisning og forkynnelse på samisk, statsmaktens til å nasjonalisere dem gjennom språklig og kul-

turell assimilering. Denne klare stillingtaken fra de skandinaviske stater side må bli sett i sammenheng med at andre stater i dette tidsrom intensiverte sin språklige maktpolitikk overfor minoritetene: russifiseringen i Finland, det nye Tysklands tvangsforholdsregler i Sønderjylland og Elsass, og Østerrikes overfor sine mange minoriteter. Det var ideologien om nasjonalstatenes konsolidering og indre assimilering som lå bak.

Særlig klart viser politikken overfor indianerne i USA dette.¹⁰ Debatten i tiåret før *The Dawes Severalty Act* av 1887¹¹, hvor indianernes stammefellesskap ble brutt opp til fordel for individuell tildeling av jord og statsborgerskap for indianerne ble knyttet til slik individuell eiendom, føyer seg godt inn i det generelle minoritetspolitiske mønster i denne tida, men viser også klare forskjeller fra f.eks. situasjonen i Skandinavia.

De alternativ som var framme i debatten i 1880-åra i USA, kan sammenfattes slik: 1) Ødelegge livsgrunnlaget og stammeintegriteten for indianerne, si opp stammeavtaler, drepe eller flytte indianerne eller vente at de skulle dø ut. 2) Hevde indianernes stammeintegritet ved å opprettholde traktatgarantier, la dem ha kollektiv eiendomsrett til landområder og beskytte dem mot hvites aggresjon. 3) Forandre *status quo* ved frivillige stammeavtaler som skulle lede til individuell tildeling av jord slik at indianerne skulle bli bønder og anta «sivilisert» livsform. 4) Forandre *status quo* ved ufrivillige midler som gikk på å ødelegge indianernes stammeautonomi, underkaste dem de hvites lover og la dem oppnå mandatstatsborgerskap. 5) Uansett hvilke av de ovenfor nevnte alternativ man valgte, skulle de hvite bønder få indianerland, de hvite gruvefolk få utnytte indianske mineralverdier og jernbaneselskap få indianerland for å legge spor gjennom områdene.

I skandinavisk samepolitikk rundt siste århundreskiftet kjenner vi igjen de fleste av disse argumenter, om enn kanskje omgitt med en mer humanitær glasur. Men så har vi i Skandinavia heller aldri hatt en massenedslakting av samer som de grusomheter de hvite øvet over Nord-Amerikas indianere i andre halvdel av 1800-tallet.

Næringsinteresser for majoritetskulturen (alternativ 5) lå nok under det meste av minoritetspolitikken ikke bare i USA, men også i Skandinavia. Med den nye lovgivingen fra 1880-åra av fikk det nyetablerte jordbruk i sameområdene klare fortrinn framfor samenes tradisjonelle jakt og reindrift. I 1902 kom det så forbud mot salg av statens jord i Finnmark til folk som ikke snakket norsk språk. Interessen for gruvedrift vokste også for alvor i denne tida. Byggingen av Ofothbanen tok første gang til tidlig i 1880-åra, fullført ble den fra 1898–1902. Året etter fullføringen begynte driften for fullt i et av verdens rikeste jernmalforekomster – Luossavara-Kirunavara gruver. Liknende planer hadde man på norsk side: Driften i gruvefeltet i Bjørnevatn nær Kirkenes tok til i 1913 etter en anleggperiode fra 1906.¹²

Muligens bortsett fra alternativ 2 ovenfor kan vi si at de andre alternativ, både i Skandinavia og USA bare var ulike strategier for å oppnå det som er nevnt i alternativ 5. Bare på et punkt er forskjellen mellom USA og Skandinavia slående: De som i USA gjennom organisasjoner kjempet for indianernes rettigheter, gikk inn for å forandre situasjonen for dem ved frivillige individuelle avtaler som skulle gjøre dem til bønder og «siviliserte» mennesker (alternativ 3). Etter hvert gikk de, liksom de fles-

te humanitære grupper og »indianerekspertes», inn for »tvangssivilisering» (alternativ 4). Det overveldende flertall av indianerne ønsket ikke at stammesystemet skulle brytes ned til fordel for individuell jordtildeling. *Status quo* (alternativ 2) var selvsagt det beste for dem. Men liksom samene ble indianerne enten ikke hørt, oversett eller galt gjengitt. Advarslene om at den individuelle jordtildeling ville mislykkes, ble oversett selv om den kom fra de såkalte *indian agents*, som var en slags parallell til de norske lappefogder. Lappefogdinstitusjonen ble forøvrig opprettet nettopp i denne tida (1894). I Skandinavia ble, som vi senere skal se, folk som rundt siste århundreskiftet inntok samme holdning til samene som indianerforkjemperne i USA til indianerne, kalt »lappfiende» o l. Sameforkjempernes syn, særlig representert gjennom svensk politisk opinion i forbindelse med den norsk-svenske reinbeitesaken etter unionsoppløsningen, var at ethvert folk hadde samme rett som ethvert annet til å hevde sin selvstendighet og verne om sine rettigheter samt at samene skulle bevares som folk og bli tatt språklig og kulturelt hensyn til (alternativ 2). Det var de »samefiendtlige», særlig representert i norsk politisk opinion som, ispedd ønsker om at reindriftnomadismen måtte vike til fordel for jordbruket, gikk inn for å »sivilisere» samene ved å lære dem norsk språk og gjøre dem til fastboende/bønder (alternativ 3, eventuelt 4).

Når målsettingen for minoritetenes forkjempere var så forskjellig i USA og Skandinavia, må årsaken være at muligheten for å vinne gehør for alternativ 2 ble vurdert forskjellig samt at de negative alternativ for indianerne var alvorligere i USA. For også reformatorene i USA så *status quo* for indianerne som det beste alternativ. Men skulle de gå inn for det, stanget de mot en mur. F eks var senatets rett til å danne stammeavtaler blitt opphevet i 1871.¹³ De fleste reformorganisasjoner var konsentrert i øst-statene, hvor krav om indianernes rettigheter kunne ha en viss appell, mens det store flertall i vest-statene hadde en ubøyelig hatsk og kravfull mentalitet overfor indianerne. Derfor prøvde reformatorene å presentere en plan som ville gi indianeren en ny rolle som kunne være lettere å forsvare mot voldsomme angrep fra fiendene. Alternativet kunne nemlig være direkte nedslakting. Frivillig »sivilisering», senere »tvangssivilisering», var det eneste realistiske alternativet forkjemperne for indianerne så. Selv om mannen som har gitt sitt navn til *The Dawes Act* fra 1887, senator Henry L Dawes, anså det som latterlig å gi indianerne individuell jordtildeling og få dem til å »stå alene», brøt loven nettopp opp stammefellesskapet og innførte individuell jordtildeling.

Resultatet av både skandinavisk og amerikansk minoritetslovgiving rundt siste århundreskiftet var at minoritetenes stilling ble svekket.

Riksinteresser og sameforskning

Under den nasjonale konsolidering ser vi at den offisielle motiveringen for å studere samisk språk og kultur endres slik at det sentrale blir å ivareta statsmaktens interesser overfor samene (jfr foran om opprettelsen av en lærestol i finsk-ugrisk språkforskning). Det vi kan kalle *rikets interesser* for samisk historie har gjerne blitt aktualisert

i forbindelse med grensefastsettingene og ditto reguleringer i Fennoskandia. Helt fra 1200-tallet har de statsrettlige forhold i sameområdene vært gjenstand for langvarige forhandlinger mellom nabostatene.¹⁴ De endelige grenser mellom Norge og Sverige/Finland ble fastlagt ved en traktat i 1751, og har siden stått uforandret. I forarbeidet til grensetraktaten ble samene trukket inn for å uttale seg om hvor de mente grensene gikk, foruten at det ble lagt vekt på til hvilket land de betalte skatt.¹⁵ I et tillegg til traktaten, den såkalte »Lappekodicillen», ble samene sikret retten til fri ferdsel og bruksutøvelse med reindrift i sine tradisjonelle næringsområder uten hensyn til de opptrukne riksgrenser. Dette kan oppfattes som en kodifisering av samenes rettigheter til bruksområdene.

Grensen mellom Norge og Ryssland øst for Varanger ble fastlagt så sent som i 1826. Finland var fra 1809 kommet under russisk overhøghet, og Lappekodicillen var ikke bindende for Russland. Grenseoverflyttingene fortsatte imidlertid som før inntil 1852 da grensen mellom Norge og Finland ble stengt etter finsk-russisk initiativ som et mottrekk mot at krav om utvidete fiskerettigheter i Finnmarksfjordene ikke ble imøtekommet fra norsk side. Grensestengningen fikk uheldige følger for samisk reindrift i Finnmark og delvis også i Nord-Finland. Stenging av grensen for reinflytting mellom Sverige og Finland i 1889 forsterket problemene, og de fikk ringvirkninger for hele Nordkalotten.

Ved grensetraktaten av 1826 ble østsamene (skoltesamene) i grenseområdet mellom Varanger og Kola midlertidig sikret fri ferdsel etter alders tids bruk. Etter påtrykk fra nasjonalstatene, opphørte disse flyttinger fra 1920-åra.

I denne sammenheng ønsket den norske stat å få grensespørsmålet mellom Norge og Sovjet historisk belyst. Resultatet ble at den norske historiker *O A Johnsen* laget en utredning om grensespørsmålet inntil 1826, da grensen mellom Norge og Russland øst for Varanger ble fastlagt.¹⁶ Den kom til etter gjentatte oppfordringer fra Det kgl norske Utenriksdepartement i tida april–juni 1920¹⁷, dvs umiddelbart før fredsforhandlingene mellom Sovjet og Finland startet, og som førte til at Petsamo-området foreløpig ble finsk.

Boka er på mange måter en parallell til Finlands kamp for å gjøre Østkarelen og Kola Lappmark til finsk område etter første verdenskrig. I januar 1919 kom bl a en del finske forskere sammen for å rådslå »vad som kunde göras för att förbättra våra stamförvarters förtvivlade läge på andra sidan gränsen». En forening med Finland ville være den eneste redningen »undan nationell undergång och ekonomisk exploatering, för det friblivna Finland ett väsentligt tillskott i område och folk; . . .»¹⁸ Gunnar Sarva¹⁹ hevdet bl a da at konvensjonen av 1826 berøvet Finland og dets innbyggere, dvs samene i Enare og Utsjoki, gamle økonomiske rettigheter som var stadfestet gjennom Strömstadtraktaten av 1751.²⁰ Mot dette polemiserer *O A Johnsen*. Han hevder sogar at »territoriale rettigheter i fællesdistriktene hadde Sverige ikke besiddet, og selvfølgelig endnu mindre Finland».²¹ Statens interesser blir på begge sider søkt ivaretatt.

Etter den siste grenseregulering mellom Sovjetunionen og Finland i 1944, synes oppdelingen av sameområdene under fire nasjonalstater å være en fullbyrdet prosess.

Bakgrunnen for denne langvarige grensepolitikken var at det knyttet seg sterke økonomiske interesser til sameområdene. Pelsvarer og fisk var varer av høy verdi, i lange perioder betalte samer i »fellesdistriktene» skatt til to eller tre stater samtidig.²² Særlig omfattende var det i området rundt Enare-sjøen, men det finnes også belagt fra sørlige sametrakter. »Finneskatten» som institusjon har hatt betydning for senere krav om territorialrett.²³ Det er imidlertid tvilsomt om skatten kan brukes som argument i slike spørsmål. En må nemlig stille seg spørsmålet hvorfor samene går med på å betale skatt til flere stater, eller betale skatt overhode. Det er lite trolig at noen stat hadde makt til å tvinge dette gjennom. De naturgeografiske forhold samene levde under, ga statene få muligheter til å benytte effektive tvangsmidler. De eneste sanksjoner som kunne settes i verk, var å nekte samene adgang til de ulike markeder, som var de viktigste institusjoner for vareomsetning, dersom de ikke betalte skatten som ble pålagt dem. Skatten måtte derfor mer få funksjon av handelsavgifter enn av »statskatt» og som eventuelt skulle vise en stats territorialrett.

Et klart eksempel på dette har vi dokumentert fra Salten i Nordland, rimeligvis fra første halvdel av 1700-tallet. Alle reindriftssamer, enten de var norsk eller svensk, måtte for å få handle på de spesielle samemarkeder i Tørrfjord og Mørsvikbotn betale en »kjøpsskatt». Avgiften kunne være et par komager (findskoe) og en reinost eller to, svarende til 4–8 skilling. Reindriftssamene satte nok stor pris på de varer de fikk byttet til seg mot reinslakt, reinost og andre reinprodukter: Særlig gikk det på brennevin, tobakk, salt, tran, grovt klede, krutt og bly. Disse markedene er nevnt hos Schmitler ved midten av 1700-tallet, men blir der omtalt i fortid. De skal ha vart til misjonen satte inn; da ble det satt en stopper for salg av brennevin til samene og markedene døde da ut av seg selv.²⁴

Storsamfunnet og samene

Parallelt med *rikets interesser* for samisk historie har denne historie også hatt interesse for *den norske, den svenske og den finske majoritetsbefolkning*. Denne interesse kan ideelt motiveres ut fra den samiske kulturs evne til å kaste lys over finsk og svensk bondekultur og norsk bonde- og fiskerkultur. I samisk kultur finner en nemlig, som nevnt innledningsvis, ofte bevart trekk fra disse kulturene som ellers forlenget er borte. I praksis har denne interesse resultert i undersøkelser om f.eks. nordiske lånord i samisk²⁵ eller om samenes rettigheter, oftest målt ut fra den bofaste kulturs rettsoppfatning av eiendoms- og bruksrett.²⁶

Denne forskning fikk sin oppblomstring under »det nasjonale gjennombrudd» i siste halvdel av det 19. århundret og den ble sentrert om motsetningen mellom nasjonalstatens majoritetsbefolkning og samene. I stor grad har denne forskning gitt grunnlag for og/eller vært en virkning av utformningen av nasjonalstatens politikk overfor samene. Kritikken av denne forskning har fra samisk hold og de som identifiserer seg med dem, gått på å vise at dens politiske og juridiske *virkning* i stor grad har vært å legitimere skandinavenes rettslige primat over samene. På den andre sida har det vært levert forskningsbidrag som klart har støttet samenes krav og rettigheter.

Det karakteristiske har vært at den fra begge sider – ofte uttalt – har tjent som bidrag i interessekonflikter. Markant i så måte er de lokale interessekonflikter som oppsto mellom bumenn og samer i rett til utnytting av naturressursene i områdene mellom innmark og snaufjell. Sagt på annen måte dreier det seg her om konflikten mellom bondesamfunnets seterdrift og samenes reinbeite. Her har et utall rettsaker blitt ført for domsstolene og historiske utredninger blitt tillagt stor vekt ved rettsavgjørelser. Men slike interessekonflikter er også blitt reist i større perspektiv og fått utenrikspolitisk omfang. I den sammenheng er det naturlig å trekke inn en del av *K B Wiklunds* historiske utredninger. F eks utga han »De svenska nomadlapparnas flyttingar till Norge i äldre och nyare tid» i 1908, under forhandlingene etter unionsoppløsningen og som i 1919 førte til reinbeitekonvensjonen mellom Norge og Sverige,²⁷ hvor nettopp svenske og norske samers rett til reinbeite i nabolandet ble regulert. Der konkluderer han bl a med at »De svenska lapparnas reinbeite i Norge [. . .] under de seneste 250 åren icke [har] utsträckt, vare sig vad betesområde eller betestid [. . .] angår [. . .]. Förmodlingen har den [dvs flyttingen] varit densamma så länge som lapparna överhuvudtaget haft för sed att flytta över fjällryggen, [. . .].»²⁸ Med nylig ervervet professoral autoritet legitimerer Wiklund her – ved indirekte å appellere til rettsprinsippet om alders tids bruk – de svenske samenes bruksrett til norske områder, og gir således, sammen med en kommentert kildeamling fra 1909²⁹, et klart råd i en forhandlings situasjon.

Wiklunds arbeid var en for Sverige nyttig dokumentasjon av det svenske partsinnlegget for den internasjonale voldgiftsdomstolen.³⁰ I Karlstadkonvensjonen i 1905 var spørsmålet om de norske og svenske flyttsamenes rett til bruk av beiter i nabolandet et av de fire forhandlingstemaene. Resultatet ble at begge riker »av humanitære hensyn» fortsatt skulle» [. . .] taale, at hvert riges flytlapper i den udstrækning, som *fra gammel tid* [uth. her] af har fundet sted, [. . .] skulle ha de rettigheter som omhandles i »Lappekodisillen» fra 1751.³¹ Kodisillen hadde slått fast norske samers rett i Sverige og svenske samers rett i Norge etter gammel sedvane. Det innebar bl a at samenes flyttinger skulle kunne fortsette som før grensefastsettingen. Begrepet »gammel tid» i Karlstadkonvensjonen må derfor referere seg til forholdene før 1751.

»Gammel tid» kom med i Konvensjonen etter norsk krav.³² Årsaken til det er rimelig å søke i det faktum at det både før 1905 og under Karlstadforhandlingene ble hevdet fra norsk side at den svenske bruken av beiter i Norge hadde økt i omfang etter »Lappekodisillens» tid og nå foregikk til tider og steder det ikke var hjemmel for.

Det ble derfor viktig for Sverige, som til stadighet framhevet de humanitære pliktene man hadde overfor samene,³⁴ at beiteområdene ikke var utvidet, men hadde vært de samme »fra gammel tid». Det var dette oppdraget som ble overlatt Wiklund, og som han utførte på en fra svensk synsvinkel uklanderlig måte.

Det har forøvrig ofte vært regelen at de forskere som har vært engasjert i slike spørsmål, har søkt å ivareta sine landsmenns interesser og prestisje, jfr f eks forskningsdebattene om unionstida i senmiddelalderen, unionsspørsmålet rundt 1905 og Ålandsspørsmålet som i 1921 ble brakt inn for Folkeforbundet.

I nært samarbeid med Wiklund og ved å bruke Wiklund og Qvigstads dokument-

samling fra 1909 som en av sine hovedkilder, utarbeidet *Åke Holmbäck* (1922) på offentlig oppdrag den kjente framstilling av »lapps-kattelandsinstitutet och dess historiska utveckling». ³⁵ Støtte for sitt syn på samenes rettsoppfatning henter Holmbäck fra *Isak Fellmans* store verk fra 1910–12 ³⁶ hvor denne ved omtale av *C G B Aleniis* avhandling om den politiske og religiøse tilstand i Pite Lappmark fra 1769 ³⁷ refererer at det sannsynligvis aldri har inntruffet at en same har appellert en rettsavgjørelse, »emedan, såsom domaren sade, så måste det enligt lapparnes uppfattning vara». ³⁸ Holmbäck kommenterer dette med at »[. . .] sannolikheten för åsiktens riktighet synes mycket stor». ³⁹ Videre sier han at »För denna utrednings del har härav blivit följd, att den vid skildringen av rättsförhållandena till lapps-kattelanden [. . .] måst inskränka sig til den praxis, som förefinnes vid de särskilda underdomstolarna i Lapp-land.» ⁴⁰

At rettsavgjørelsene er falt uten at samene har appellert dem, kan trolig være rimelig, men årsaken er selvfølgelig ikke at samene alltid aksepterer øvrighetens avgjørelser som rett, men skyldes mer den svake parts avmakt og resignasjon overfor den sterke. Men når Holmbäck legger disse rettsavgjørelser til grunn for sin »skildring», sier det seg nærmest selv at han på spørsmålet: »Vilken närmare karaktär har [. . .] den rätt, som innehaves av de kvarstående lapps-kattelandens brukare?», uten reservasjoner i sin konklusjon svarer »att varje skäl saknas för att innehavare av lapps-katteland skulle kunna till detta äga mera utsträckt nyttjanderätt än lapparna i gemen till lappmarkerna. Någon äganderätt till lapps-kattelanden för lappens räkning kan naturligen så mycket mindre ifrågasättas, som någon äganderätt aldrig gjorts gällande [. . .]. Varje arvsrätt och överhuvudtaget varje rätt för lapparna att under viss tid innehava lapps-katteland är därför att betrakta som upphävd.» ⁴¹

Det prosederes her for det rettsprinsipp at samene, bl a fordi de ikke har maktet å hevde sin rett overfor storsamfunnet, bør fraskrives sine gamle rettigheter. Denne retts-teoretiske holdning kan være inspirert av tidas motelære, darwinismen, som i sin vulgære form lærte at ved kontakten med en sterkere kultur blir det den svakere som går under.

Ennå i 1965 ble det argumentert for et slikt syn i en riksdagsdebatt i Sverige. ⁴² – Det er rett at Darwin – i den victorianske liberalismens ånd – la uvanlig stor vekt på individet og rivaliseringen mellom individene som den drivende kraft for »det naturlige utvalg» – i »Origin of Species» fra 1859. Darwinismen ble et ypperlig våpen i hendene på liberalistene. Det ektefødte avkommet av den liberalistisk-biologiske alliansen ble det vi kan kalle »kulturdarwinismen». Den ga den moralske sanksjonen til kolonialisme og imperialisme. Det var det høgtstående kultiverte vestlige menneskes plikt å oppdra de laverestående, primitive.

Darwin sluttet ikke å arbeide med »det naturlige utvalg» etter »Origin of Species». De videre studier førte til at han ga opp idéen om det kjempende og rivaliserende individ som utviklingsfaktor nummer én. Tvert om kom han til at drivkraften mer hadde vært gruppesamhold og gruppesolidaritet – dvs mennesket som sosialt vesen. I »Descent of Man» fra 1871 argumenterer han nemlig for at en stamme med mange medlemmer som alltid var klar til å hjelpe hverandre og til å ofre seg selv for det

felles gode, ville være seierrike overfor de fleste andre stammer på grunn av patriotisk ånd, troskap, lydighet og sympati. Og dette vil være naturlig utvalg, føyer han til.⁴³

Når det fremdeles er den individuelle rivaliseringen som bærer stemplet »darwinisme», og som kom til å prege teorien anvendt på kultur- og samfunnsforhold — ikke minst i rettstenkningen, noe Gunnar Eriksson har vist klart for lovgivningen angående samene i Sverige i 1880-åra⁴⁴, må det ha sammenheng med at det var teorien fra 1859 som fikk gjennomslagskraft i samtida. I en tid preget av økonomisk liberalisme og individualisme var tankene fra »Menneskets avstamning» uhørt. Den vitenskapelige tradisjon, som i liberalismens ånd naturlig kom til å baseres på teorien fra 1859, gjorde sitt til at »Descent of Man» ble stående i bokhylla i støvsamlende passivitet.

Sameforskningen i lys av det politisk-ideologiske syn på samene i Sverige og Norge i ti-åra rundt siste århundreskiftet

Holmbäck introduserer med sin bok om »Lapps-kattelandsinstitutet» fra 1922 en ny linje i svensk rettstenkning, prinsipper som hadde vært stikk i strid med den svenske holdningen i den norsk-svenske reinbeitesaken i tida etter unionsoppløsningen 1905 og fram til reinbeitekonvensjonen av 1919. Vi må tilbake til tida før den første svenske lov om reinbeite av 1886 for å finne tendenser til en så negativ holdning til nomadekulturen. Forut for denne loven foregår nemlig en diskusjon hvor det fra enkelte hold argumenteres sterkt for samene som representanter for en laverestående sivilisasjon, dømt av »utviklingslov» til undergang. Bl a prosederer den framstående juristen *Knut Olivecrona* på disse idéer under »Högsta Domstolens» behandling av spørsmålet om reinbeitelov i 1884 og møter i denne instans ingen innvendinger. Olivecrona ser ikke bare samenes undergang som nomader som en naturnødvendighet, han mener at samfunnet på ingen måte bør gripe inn for å stanse prosessen. Tvert imot ser han det som en lykke at »den högre, jordbrukande svenska kulturen» vinner en seier over samekulturen, som han i virkeligheten oppfatter som et hinder for den høyere sivilisasjonens seier.⁴⁵

Det må være rimelig å sette Olivecronas idéer i sammenheng med darwinismen, dvs de deler av denne lære som dreier seg om »det naturlige utvalg» og »kampen for tilværelsen» slik dette ble utformet med bakgrunn i Darwins »Artenes opprinnelse» fra 1859. Gjennom *Herbert Spencer* og *Thomas Henry Huxley* ble utviklingslæren gjort til en samfunnsteori i liberalistisk ånd, gjerne kalt »sosialdarwinisme». Et utslag av den ble at man delte inn menneskene i underlegne og overlegne *raser* og i mer og mindre verdifulle *kulturer*. Utviklingsoptimismen postulerte at de vellykkete kulturer ville utvikle stadig høyere nivåer av »sivilisasjon», mens de underlegne *volens volens* bukker under.

I vår sammenheng har darwinismen interesse i den utstrekning den gjør seg gjeldende i politisk og rettsteoretisk tenkning. Holdninger på disse områder preger nemlig mye av det miljø som sameforskningen oppsto i. Her finner man en glideende skala

av forestillinger fra det sosialdarwinistiske ekstremstandpunkt at de lavere kulturene med fordel hensynsløst skulle sopes til side og til den andre ytterlighet som tross aksepteringen av darwinismen anså at hvert folk hadde samme rett som ethvert annet til å hevde sin selvstendighet og verne om sine rettigheter.⁴⁶ De mer eller mindre fordomsfulle utledninger av darwinismen, som vel oftest gjenfinnes et sted mellom ytterstandpunktene, kan for enkelhets skyld karakteriseres som »vulgærdarwinisme». I virkeligheten er det meste av »sosialdarwinismen» en form for vulgærdarwinisme.

I forbindelse med diskusjonen om forslaget til reinbeiteoven (1886) i Sverige stilte justitierådet Knut Olivecrona seg 1884 kritisk til om sedvaneretten overhode kunne påberopes når det gjaldt samenes sedvane vinters tid til å drive sine rein gjennom en stor del av Norrlands skogsland og for beiteformål felle trær, ta virke, jakte og fiske. Sedvanen skulle, i følge Olivecrona, bare gjelde i unntaksfall fordi dens autoritet – etter romerretten – ikke skulle krenke »hvad som är eller bör vara förnuftigt».⁴⁷ Lovgiverens – statens – fornuftige interesse er at samenes nomadekultur forsvinner.

I virkeligheten bryter Olivecrona her med en svensk idétradisjon på rettens område, for såvidt også med egen tenkning. To ganger tidligere som justitieråd hadde han kommet i berøring med samespørsmål. Det gjaldt begge ganger, 1881⁴⁸ og 1883⁴⁹, den internasjonale lov som regulerte samenes flyttinger over riksgrensa til Norge, og da hadde han på alle måter støttet samenes sak. Det dreier seg altså om en radikal forandring av standpunkt mellom 1883 og 1884.

Knut Olivecrona er det klareste eksemplet på hvordan en avansert jurist kunne gå fra tidligere standpunkt og la prinsipper av klart sosialdarwinistisk karakter bli toneangivende. Men han står ikke alene. På 1880-tallet hadde det skjedd et bredere gjennombrudd for vulgær- eller sosialdarwinistiske rettsforestillinger i samespørsmål.

At populariserte darwinistiske forestillinger – eller kanskje heller fordommer som gjennom darwinismen fikk en slags vitenskapelig sanksjon – fikk et mektig grep over sinnene, kan en religiøs forgrunnsskikkelse som P P Waldenström stå som eksempel på. Han tilhørte mindretallet i Riksdagen som skrev under på Olivecronas standpunkt. I likhet med andre av darwinismepåvirkete teologer tolket Waldenström den darwinistiske utviklingen som en av Gud innrettet naturordning til menneskets beste. Men han gjengir Olivecronas standpunkt om at samene som nomader må dø ut, i en frommere omskrivning: »Det är, jag vill icke säga *en ödets lag*, utan *en gudomlig skickelse*, som leder utvecklingen så. Det gäller alltså här icke så mycket att på lagstiftningens väg betrygga den nomadiserande lappstammens framtid, utan fastmer att se till, hvad man kan göra för dess bästa under tiden, till dess *en* del blifvit bofast och den *andra* delen dött ut. Det kan för många af herrarne låta hårdt att höra sådana ord af mig, men förhållandet är, såsom jag nyss anmärkt, här alldeles detsamma som med en enskild individ eller slägt som håller på att dö. När den nomadiserande folkstammen fyllt sin mission såsom sådan och icke kan öfvergå till en annan tillvarelseform, måste den dö ut. Inga lagstiftningsåtgärder kunna förebygga det.»⁵⁰

Imidlertid vinner ikke disse synspunkt fram, og i den ferdige reinbeiteov av 1886 finnes neppe noen spor av dette nye innslag i rettsdebatten. Derimot kan man skimte

at det vedtatte lovforslag blir forsvart på sosialdarwinistisk grunnlag, dels ved å argumentere for at samene har tilpasset seg det særegne miljøet på de vidstrakte fjellvidder og derfor er den eneste som trives der,⁵¹ dels ved å vike tilbake for i lovs form å framskynde den svakeste kulturs undergang.⁵²

I Sverige møter man ellers ikke en samefientlig juridisk/politisk holdning før Holmbäck skriver sin bok om »lappsattelandsinstituttet» i 1922. Dette kan dokumenteres gjennom hele perioden fra den norsk-svenske reinbeitesaken kom opp etter unionsoppløsningen 1905 og til den ble løst ved reinbeitekonvensjonen 1919. I denne striden kommer imidlertid en grunnleggende forskjell fram fra norsk og svensk side i synet på flyttsamene og reindriftsnomadismen.⁵³

I svensk argumentasjon ble de humanitære pliktene man hadde overfor samene til stadighet framhevet; dette syn hadde svenskene også fått gjennom i Karlstadkonvensjonen 1905.⁵⁴ På den annen side ble det like hyppig hevdet at nordmennene manglet et slikt humanitært sinnelag.

I Sverige var det en vanlig uttalt mening at samene måtte ses på som et eget folk, »... de [...] skola betraktas som lappar och icke såsom svenskar och norrmän i vanlig mening».⁵⁵ De tilhørte ikke noen særskilte nasjoner, men var et folk for seg – riktignok »ett kulturellt lägre stående folk» som man skyldte humanitær omsorg.⁵⁶

I virkeligheten var det til svenskernes fordel å bruke »humanitære» argumenter, for i hovedsak var det svenske samers reinbeite i Norge det gjaldt i reinbeitesaken; norske samer hadde ikke de samme interesser i Sverige.⁵⁷ Det kan være nærliggende å betrakte det svenske »humanitære sinnelag» overfor samene som vikarierende argumentasjon for å »eksportere» noe av sitt eget »sameproblem» til Norge, og gjennom samene utøve imperialismen overfor Norge. Som støtte for en slik antakelse kan den svenske omtalen av de såkalte »Kautokeino-lapparna» ses. Etter grensesperringen mellom Norge og Finland i 1853 hadde en del reiseiere fra traktene omkring Kautokeino, delvis midlertidig, flyttet over til Karesuando og Jukkasjärvi for å beholde mer av de gamle vinterbeitene. Disse samene ble under reinbeitesaken bl a omtalt som »demoraliserende, supiga, lata och tjufaktiga».⁵⁸ I hovedsak var det de svenske reindriftssamer som nøt godt av det humanitære sinnelag i Sverige.

Det kan likevel være grunn til å feste lit til det helhetsbilde av svensk holdning overfor samene som svenskene selv ønsket å gi, nemlig at de kjempet samenes sak overfor nordmennene. Deres motiver var – i sosialdarwinistisk ånd – å beskytte og hjelpe den forsvarsløse minoriteten, urbefolkningen, som de anså sto på et kulturelt lavere trinn i utviklingen, og som ikke selv hadde mulighet til å kjempe for sine egne interesser.⁵⁹

På offisielt hold i Norge slo den vulgærdarwinistiske holdning, anført av Kjer-schow, ut i full blomst. Reindriftssamene ville – og burde – bukke under. En innløsning av Norges forpliktelser i reinbeitesaken gjennom en større pengesum ble ansett for en fullgod løsning. I Sverige var ikke forslaget bare uakseptabelt, men også irrelevant fordi det der var spørsmål om å bevare selve reindriftsnomadismen uendret.⁶⁰ I Norge mente man det var »Historiens Dom» man var vitne til; »den nemlig, at hvor to Kulturer, en høiere og en lavere, støder sammen, vil den sidste

etterhånden maatte vige.»⁶¹ En mengde liknende uttalelser om at samene ikke fortjente noen »spesielt elskværdig og human behandling» er lett å finne fra offisiell norsk side i denne tida.⁶² Disse utviklingsdeterministiske uttalelser står i tydelig kontrast til den »omsorgsfulla» humanisme som rådde grunnen i Sverige. Mot det svenske prinsippet om den kulturelt hjelpeløse minoritetens rett til å beholde sin livsform sto det norske at nomadene måtte vike for sterkere og mer utviklede næringsveier og kulturformer. Det var tverrpolitisk enighet om denne holdningen i Norge.⁶³

Det ser ikke ut som reindriftssamenes framtid engasjerte en bredere norsk opinion i samme grad som i Sverige. I den grad det er mulig å lodde denne opinionen, blir reindriften bedømt ut fra landbrukets interesser og samene ut fra at de drev reindrift og var svenske statsborgere som Sverige hadde ansvaret for.⁶⁴ Så sterk var jordbruksinteressene at det fra norsk side knapt ble argumentert for at svensk rein på norsk side ville skade de *norske samers* interesser, til tross for at dette ville være et våpen mot svenskene.⁶⁵

Alt fra starten var Lappekommissjonen av 1897 som skulle vurdere nye lover om »Lappevæsenet» kun interessert i hvordan endringer i loven av 1883 kunne sikre bondesamfunnets interesser. Ingen samer var med i kommisjonen, derimot »Stortingsbonden» H K Foosnæs fra trønderbygda Beitstaden, statsadvokat Berg og Kjerschow. I juli 1898 var kommisjonen på befaring i Tromsø amt og innkalte til et dusin møter bl a med representanter for lokalbefolkningen. I referatene i forhandlingsprotokollen⁶⁶ kommer samene bare unntaksvis til orde med sine synspunkt. Eksempelvis kan nevnes det siste møtet kommisjonen hadde i Troms, i Salangen 27. juli. Ca 20 »Opsiddere» var møtt fram. Ingen samer var til stede. Gjennomgangstema fra oppsitterne var at det ofte var teknisk vanskelig å få bøtelagt svenske samer i Norge for overtredelse av loven, videre at samene fikk komme for nær bondegårdene med sine rein og at reinsflokkene ble for dårlig bevoktet. I den sammenheng ble det pekt på at skadetakstene samene måtte betale for overtredelse var for små, eller som en av de frammøtte sa ». . . at de ved samme [dvs skadetakstene, like godt] betalte en billig Vogterløn.» Han mente derfor at loven måtte skjerpes. Oppsitterne var også ivrig etter å fortelle at samene ikke hadde vært i området fra gammelt av, men var kommet dit »i manns minne». Det er ingenting som tyder på at noen av kommisjonsmedlemene hadde innvendinger mot slike »vitneutsagn».

I Norge var man i denne tida svært redd for kritikk og for uttalelser som avvek fra offisielle norske påstander og teorier om reindrift. Eksempelvis kan nevnes at Norges første sendemann i Stockholm, Paul B Vogt, i mai 1909 gjorde en henvendelse til Utenriksdepartementet hvor han påpekte det »meget uheldige» i at samene var omtalt som Norges urbefolkning i en tysk og engelsk utgave av en turistbrosjyre.⁶⁷ Saken ble tatt ytterst alvorlig.⁶⁸

Også avisene ble voktet med argusøyne. Utenriksdepartementet gjorde stadige henvendelser angående »meget uheldige» artikler om samene.⁶⁹ Utenriksministeren mente at for å unngå slike »meget uheldige» ytringer burde artikler om samer og reinbeite først bli »gjennomlest» av Kjerschow eller i departementet; ofta ville taushet i pressen være det beste.⁷⁰

I desember 1911 holdt den danske etnografen *Emilie Demant-Hatt* et foredrag i Det Kgl Danske Geografiske Selskab der hun uttrykte at det var en livsbetingelse for samene å kunne flytte til Norge 1. mai, ikke først 15. juni som det norske kravet var. Dette ble referert i pressen. Den danske utenriksminister ble kontaktet om saken og han lovt å ta kontakt med vedkommende aviser. Minister Francis Hagerup i København sendte så en protest til det geografiske selskap og offentliggjorde den gjennom Ritzaus Bureau. Emilie Demant-Hatts foredrag ble bl a anklaget for »ukorrekthet og Mangel paa objektivitet». ⁷¹ Hun svarte gjennom pressen at hun ikke var enig i dette, og att hun gjerne ville gjenta at fikk ikke samene komme til Norge før etter 15. juni, betydde det »Renhjordernes Undergang». ⁷²

Rett nok kan man si at disse episoder isolert sett er bagateller; på samme måte kan man hevde at den sosial-darwinistiske argumentasjon fra norsk side bare er vikarierende motiv som ble brukt for å ivareta Norges interesser og møte det svenske kravet om humanitet og bevaring med en like konsekvent prinsipiell ideologisk og vitenskapelig argumentasjon. I så fall reduseres dette til *situasjonsbestemte* utlegninger om flyttsamer og reindriftsnomadisme.

Et stykke på vei var nok argumentasjonen både fra svensk og norsk side situasjonsbestemt, men den må like fullt på en slående måte illustrere den tidsånd som nok så sterkt må ha preget samfunnsdebatten omkring samene. Hvordan skal man ellers kunne forklare at den argumentasjon som ble ført, var opportun?

I et samfunn er som kjent ikke alle motiv for handlinger eller beslutninger like opportune å bruke åpent. Skal man nemlig nå fram med sin vilje, gjelder det å finne høgverdige motiv for sitt syn. Hva man da trenger, er dobbeltmotiverte argument, dvs argument som både blir oppfattet som høgverdige etter samtidas verdinormer og som samtidig fremmer ens egentlige vilje. De høgverdige motiv brukes åpent, de »egentlige» holder en ofte for seg selv.

De vulgærdarwinistiske argument må, da de ble brukt åpent, ha vært oppfattet som høgverdige motiv i tiåra rundt siste århundreskifte. Det må ha vært tilfellet enten det var ut fra at en mindreverdige kultur ville bukke under dersom den ikke ble hjulpet av et »kulturfolk», eller at det »naturlige utvalg» ville føre til dens undergang uansett hva man gjorde, og at det bare var »seigpining» å holde den i live ved »kunstige midler» som f eks sikring av rettigheter i lovs form.

I et samfunn hvor statsmakten hadde alliert seg med personer som gikk inn for å begrense og kontrollere bruken av beiteområdene for de svenske samene spesielt og nomadekulturen generelt gjennom negative virkemidler som f eks raskere behandling av skadeerstatninger, større saksomkostninger for dømte flyttsamer, økning av antallet takstadministratorer fordi mange bønder ikke rekvirerte takst når takstadministratorene bodde for langt borte, oppmuntre til koloniserende jordbruk i beiteområder for dergjennom å svekke samenes eksistensgrunnlag osv, ⁷³ er det klart at vi finner oss i et samfunnsmiljø som ikke kunne oppmuntre f eks til forskning om same- ne som prøvde å se situasjonen fra samenes side. I Norge er det lite trolig at det ble drevet forskning som gikk mot stats politik. Langt mindre kunne man rekne med »offentligt stipendium» som f eks Yngvar Nielsen fikk og som gjorde ham i stand til

å sette »den lappiske folkevandring mot syd i de sidste 200 år, i dens rette lys.»⁷⁴ Staten hadde som kjent større direkte kontroll med forskningsbevilgninger og ansettelser i forskerstillinger enn nå. Dessuten er det rimelig å tro at de holdinger som preget statens talsmenn i større eller mindre grad også preget de fleste intellektuelle i Norge forøvrig, vitenskapsmenn inkludert. Like naturlig som det i dag burde være å tale om menneskers likeverd, var det nok rundt siste århundreskifte å tale om de høgere- og laverestående mennesker og kulturer.

Sørsamisk historie – politisk ideologi eller ideologisk forskningsmetodikk?

Et av de mest sentrale problem i sørsamenes historie har i de siste to–tre generasjoner vært å kunne tidfeste fasene i en eventuell samevandring mot de sørlige sameområder. Om man har ment å kunna påvise en slik vandring, har det i beskjedne grad vært stilt spørsmål om *hvorfor* den skjedde og hvilke virkninger det fikk for samene at de trakk sørover. For majoritetskulturen har det vært tilstrekkelig å påvise *at* den skjedde, og framfor alt på et sent tidspunkt i nyere tid. Dette har vært tilstrekkelig for å argumentere juridisk i aktuelle konfliktspørsmål om sørsamenes territorielle og bruksmessige rettigheter.

I positivismekritisk tradisjon vil man hevde at mye av denne forskning i vitenskapsteoretisk forstand på mange måter opererer med en naiv objektivitetstro, som mer eller mindre bevisst kan tjene til å styrke det bestående og legitimere den sterkeste rett.

Utgangspunktet for denne forskningsdebatten var nordmannen Yngvar Nielsens »framrykningsteori» fra 1889.⁷⁵ Emnet for hans bidrag var

»en indvandring [av samer], som har tiltrukket sig megen opmærksomhed og fremkaldt mange klager, og som tilsidst (under 12. juli 1889) har foranlediget nedsættelsen af en kgl. kommission, med det hvert at undersøge forholdene mellem de fastboende nordmænd og de omvankende lapper i de to trondhjemske amter og i Hedemarkens amt. Lappernes vandring mod syd er bleven et af vore mere brændende spørgsmål, der kræver sin ordning.»⁷⁶

Hans teori gikk ut på at samene var kommet til de sørlige områder, spesielt Tydal og Rørostraktene, etter år 1700, til Rørosvidda endog bare i enkeltvis ennå i 1742, bofast først i 1788. Hans konklusjon er klar: »De havde neppe endnu gjort forsøg på at erhverve sig nogen juridisk ret til at benytte de derværende reinbeiter.»⁷⁷ Lappekommissjonen av 1889, som bl a hadde fått i oppdrag å få orden i reindriften i sørsamisk område etter loven av 1883⁷⁸, og som bl a innførte regler om *erstattningsansvar* for skade forvoldt av rein, plikt til å *bevokte* reinen foruten at reindriftsamenes adgang til *bruk av skog* til trevirke ble nærmere regulert, og som mht den geografiske avgrensning av beiteområdene la *sedvanekriteriet* til grunn,⁷⁹ opptok i sin innberetning av 1892 Yngvar Nielsens foredrag som sin historikk.

Hans utbredelsesteori og dens senere versjoner, ved (Nils) Kristian Nissen (1921, 1923, 1924, 1929, 1930, 1940, 1953), Th. Petersen (1923), K B Wiklund (1928),

Janrik Bromé (1945, 1954) og *Jørn Sandnes* (1973, 1974)⁸⁰ kan nok ha virket til å svekke samenes rettigheter i konfliktene mellom bønder og samer i sørsamisk område som tok til fra 1880-åra av. Dette bygger på det rettsteoretiske aksiom at de grupper som brukte området først, også har retten til området i dag.

Fra norsk side kan nevnes at *Kristian Nissens* artikler fra 1921 av om sørsamenes historie, faller sammen med forberedelsene til lov om reindrift (av 12.5.1933), jfr *Peder Kjerschows* utkast til loven fra 1922.⁸¹ Nissen var som kjent reindriftingsinspektør, en stilling ikke minst Kjerschow hadde bidratt til å få opprettet.⁸²

Som jurist hadde Kjerschow ikke drevet egen forskning om samisk historie. Han godtok Yngvar Niensens teori for sørsamisk område. Av utkastet til lov framgår tydelig den holdning at det er viktig å få avgrenset omfanget av samenes adgang til bruk av skog og deres rett til jakt og fiske, samt regulere deres erstatningsansvar overfor den fastboende befolkning. Loven preges av at samenes *plikter* går foran deres *retter*. Ved fastsettelsen av reindriftingsområdene skal dessutom såvidt mulig bare medtas trakter hvor flyttsamene har hatt reindrift fra gammel tid. Kjerschows prinsipper kom også til å prege loven av 1933.⁸³ Med en holdning som mer gikk på å begrense enn å sikre samenes rett, er det rimelig at Nissens arbeider, som hevdet at sørsamisk område rimeligvis ikke var gammelt sameområde, passet godt inn i Kjerschows rettstenkning.

I forhandlingene mellom Norge og Sverige i reinbeitesaken, og som resulterte i reinbeitekonvensjonen av 1919, spilte Kjerschow en framtrekkende rolle. En rød tråd i hele hans arbeid var å få avvirket reindriftnomadismen så fort som mulig. Siden det i denne tida gjaldt svenske samers rett i Norge, og norske samers rett i Sverige, kan hans krav ses som uttrykk for en nasjonal tankegang, da det i hovedsak bare gjaldt svenske samers rett til beiteområder i Norge. I virkeligheten var Norges interesser for Kjerschow ensbetydende med de norske bøndenes interesser. Alle hans forslag var innrettet mot flyttsamene gjennom skjerpet kontroll og effektiv bruk av straffebestemmelser.⁸⁴ I svenske aviser ble Kjerschow betegnet som »lappfiende» o l da han ble medlem av den svensk-norske forhandlingskommisjonen om reindriftssaken i 1913.⁸⁵

Den nye reindriftingsinspektør Kristian Nissen må også ha falt godt inn i dette mønster. Under et fellesmøte i Namsos i mars 1913 hvor samer fra de fleste områdene sør for Troms var med, var også Landbruksdepartementet med den nyanstatte reindriftingsinspektør Nissen representert. Etter et innledningsforedrag av møtelederen, John Eliassen, hvor bl a krav om endringer i loven fra 1897 ble reist, tok Nissen straks sterkt til orde mot slike »opprørske» tanker. I et noe følelsesladet referat i avisa *Waren Sardne* (12.4.1913) som ble redigert av samehøvdingen Daniel Mortensen, heter det:

»Noget videre diskussion blev det ikke, for reindriftingsinspektøren, som var tilstede, blev sint. Han uttalte at vi før eller siden måtte bli jordbrukere, ikke nomader. Det fremgikk av han, at han var gaet ut paa at forværre finnenes stilling. Han ville ikke tatt ordet mot dem straks ellers. I sandhed, jeg fik et daarlig indtryk av ham.»

At Nissens arbeider virket til å rettferdiggjøre reindriftsinspektørstillingen overfor en stat med samme innstilling som Kjerschow, forhindrer ikke at Nissen hevdet det samme syn også etter at stillingen var opphevet. Men det viser bare at staten gjorde seg bruk av en person som helhjertet delte dens syn på samene – som den konservative Adresseavisen skrev i en lederartikkel (8.2.1917) om ham: » . . . rette mand paa den rette plads».

I sørsamisk historie er det professor i finsk-ugriske språk, *Knut Bergsland*, som i de senere år har arbeidet mest aktivt og opponert mest intenst mot Yngvar Niensens teori. For ham er «lappenes fremrykning mot syd» en myte, skapt av «bondepåstander» fra 1600-tallet. I grensefjellene mellom Tydalen i Sør-Trøndelag og Herjedalen mener han det må ha vært samer sammenhengende i minst 300 år før 1645.⁸⁶ Hans arbeid har for en stor del et preg av aksjonsforskning, noe som delvis har sammenheng med hans engasjement i rettssaker om samenes rettigheter.

For sørsamisk område i *Sverige* virket Wiklunds forskning før ca 1930, liksom Yngvar Niensens i Norge, til å svekke samenes rett. Hans kjente artikkel, «Huru länge har det funnits lappar i Jämtland och Härjedalen?»⁸⁷, kom i 1928, samme år som den svenske lov om de svenske samers rett til reinbeite i Sverige. Den tese han i utgangspunktet støtter seg til, er den «uppfattningen [som finns] i alla handböcker m m [. . .], att lapparna invandrat på den skandinaviska halvön i jämförelsevis sen tid och spritt sig allt längre mot söder på densamma».⁸⁸ Det metodisk betenkelige hos Wiklund er ikke at han vil prøve en slik oppfatning, men at han uten reservasjon *a priori* går ut fra at den blir stående: «Denna uppfattning lär väl också komma att bli bestående, men den behöver dock allttjämt underbyggas med nytt material och fördjupas och i detalj bevisas långt mera än vad hittil hunnit ske».⁸⁹ Med et slikt utgangspunkt er det nærliggende at alt kildemateriale blir tolket til inntekt for et slikt syn og at alt materiale som ikke støtter tesen, blir irrelevant. Han sier da også at «Från arkeologien ha vi dock, åtminstone tillsvidare, föga eller intet att *vänta* [uth. her]».⁹⁰

Olof Jansson, som publiserte en artikkel om «Jonas Torkilsson Lapp» i samme bok som Wiklund publiserte sin artikkel, gjengir en innførsel fra Sten Billes register fra 1610–11, om at Peder Siffuersen, som han mener var fra Högen i Funäsdalen, Herjedalen, og Jens Bagi måtte betale «skarrenningsbøter» fordi de ulovlig hadde jaktet på elg om våren på skareføre «med dieris Lappmennd».⁹¹ At det skulle være samer så langt sør alt først på 1600-tallet, stemmer ikke med helhetssynet til Wiklund på denne tida. Han kommenterer derfor tørt: «Jag måste tillsvidare tro, att dessa lappar vore ute på någon mera tillfällig jaktfärd».⁹² At det senere er blitt klart at Janssons «Lappmennd» er en feillesning for «Laxmennd» (lagsmenn)⁹³, er interessant nok, men i denne sammenheng uvesentlig. Det historiografisk interessante er hvordan Wiklund tolket de kilder han aksepterte som fakta. Hans metodiska prinsipper virker i stor grad som ekstremt hypotesestyrte forskning. Årsaken til at Wiklund faller i et slikt uføre, må være at hans hypotese i samtidas forskningsmiljø nærmest hadde fått

aksiomatisk posisjon, hevet over forskningens egen kritikk, og følgelig ikke vakte realhistoriske innvendinger. Hans tidsalders *enhetstanke*, dvs den måte man søkte å finne enhet og sammenheng i historien på,⁹⁴ er den nasjonalistiske. Nasjonalismen som ideologi gir ofte de kulturelementer fortrinn som danner fundament for staten, økonomisk og/eller ideologisk. I norsk historie er det først jordbrukskulturen som har gitt stabil næringstilgang for en voksende folkemengde og god og stabil økonomi for egentlig statsdannelse, videre også for byer, byggekunst, skrift og vitenskap. Nasjonalismen identifiserer derfor disse kulturelementer med nasjonalstaten. Etter denne tankegangen blir samene en fremmed kultur i den statsbærende majoritetsbefolknings *»veget land»*. Historiefaget har tradisjonelt også vært opptatt av å legitimere nasjonalstaten. Wiklund og hans forgjengere alt fra Yngvar Nielsens tid har derfor ideologisk ikke møtt motstand innenfor historikernes rekker når virkningen av deres forskning har vært å styrke *»det norske, resp svenske folks historie»*.

En mer konkret og tidsbundet årsak til at Wiklund ikke vil gi samene *»gammel rett»* i sørsamisk område kan ha sammenheng med løsningen av den svensk-norske reinbeitesaken. Helt siden Karlstadforliket i 1905 hadde Norge argumentert sterkt for at samene bare skulle ha rett til reinbeite der de *»fra gammelt av»* hadde drevet reindrift. Fra svensk hold ble det argumentert for at samene var avhengig av beitene på norsk område i Troms, mens det fra norsk side ble hevdet at en flytting av rein og reineiere til lite benyttete områder lenger sør var en hensiktsmessig foranstaltning.⁹⁵ Wiklund, som hadde vært engasjert av den svenske stat til å dokumentere samenes beiterett i Troms, ønsket ikke at nordmennene skulle vinne fram med sine interesser ved at samene ble forvist lenger sør. Det kom ikke til enighet om reinbeitesaken før med Reinbeitekonvensjonen av 1919. Den trådte i kraft i 1923, med første gyldighetsperiode fastsatt til 30 år. For å bruke nordmennenes egne våpen mot dem selv ved senere anledninger, gikk Wiklund inn for teorien om sen vandring mot sør. Et høvelig tidspunkt å argumentere for dette på var i forbindelse med lov om de svenske samenes rett til reinbeite i Sverige av 1928. At han samtidig svekket sørsamenes rettsstilling, overskuet han neppe konsekvensene av. Senere endret han imidlertid som nevnt sitt syn.

Samene sett innenfra – bakgrunn for en tendens i nyere forskning

Først i nyere forskning føles ikke kravet om politisk legitimering av nasjonalstaten lenger så sterkt; historikernes interesse er mer rettet mot sosiale og økonomiske massefenomener og strukturer. Og etter hvert som konsekvensene av de tanker som kom til uttrykk i Menneskerettighetserklæringen (1948) ble brakt fram til klar formulering og dermed fikk mer konkret innhold, har en ny tendens, grunnet på kulturens likestilling, gjort seg gjeldende i sameforskningen. En orientering i retning av mer problemfylte beskrivelser og analyser av samenes situasjon før og nå, der en forsøker å se forholdene mer ut fra samisk synspunkt, har tydelig gjort seg gjeldende. Vitenskapsteoretisk inngår mer eller mindre bevisst mye av denne forskning i en ideologisk-kritisk hermeneutisk tradisjon. Særlig gjelder dette den nyere sosialantropologiske og sosiologiske forskning.

De konkrete motivene for å drive denne type forskning ligger dels i erkjennelsen av den store betydning studiet av f eks norsk og svensk bondekultur har hatt ikke bare for det norske og svenske folk i sin helhet, men for hvert enkelt menneske i samfunnet. Da må en også erkjenne at utforskningen av samisk kultur må bli av samme verdi for samene. Utgangspunktet er ønske om en utbygging og forsterking av *samenes* bevissthet om sitt eget kulturgrunnlag, sin egen identitet. Denne kulturbevissthet, sier man, kan bare opparbeides ved allsidig belysning av samisk kultur. Bak dette ligger også den erkjennelse at vankunnighet om denne etniske minoritet blant majoritetsbefolkningen i de enkelte land har hatt de alvorligste følger for samenes rettslige, økonomiske og særlig sosiale stilling. En ønsket sekundærvirkning av å studere samisk kultur er at majoritetskulturen kan tvinge fram større klarhet om sitt eget verdisystem, om forutfattede meninger, fordommer og stereotyper og derigjennom nå et høyere bevissthetsnivå om sin egen kultur og øve »ideologikritikk» på den. Generelt er dette en frukt også av den stadig større grad av metodeteoretisk bevissthet hos forskerne om det erkjennende subjekts begrensning.

Den samfunnsmessige bakgrunn for denne forskningsorientering er dels den internasjonale reaksjon etter 30-års rasistiske ideologier og de utslag de gjorde seg,⁹⁶ dels den generelle økonomiske vekst i etterkrigstida i de industrialiserte land. Denne vekst ga virkninger som på flere måter fikk betydning for samisk kulturforskning.

De skandinaviske land satset på å bygge opp velferdsstater og det ut fra et likhetsideal hvor ingen skulle lide nød. Dette resulterte bl a i »en sosial dårlig samvittighet» overfor samene. Videre ble utdanning et gode for alle. Flere sosialgrupper ble akademikere, samtidig som antall mennesker i forskerstillinger økte betraktelig. Man fikk en egen samfunnsklasse av akademikere, som ikke selv hadde personlige eller gruppers interesser å ivareta overfor samene.

Alt dette ga god grobunn for en endret holdning til minoritetsgrupper generelt og samer spesielt hos forskerne. Etter at *miljøvern* fikk vind i seilene, har samenes krav om bruksrett og om å bevare mot kraftutbygging de naturressurser som de trenger for sin reindrift, resultert i en viss aksjonsforskning både fra samenes forsvarere og motstandere. En systematisk utforskning av samenes livsforhold gjennom tid blir også betraktet som miljøvern i den forstand at man dergjennom kan få kunnskap om menneskets forhold til sine fysiske omgivelser og bruken av dem. Dette har, som nevnt innledningsvis spesiell interesse fordi samene like inntil for nylig har levd som såkalte »naturfolk» i og av den naturen som omgir dem.

Men karakteristisk for alle disse holdninger til samisk historie – både de som legger vekt på *rikets* interesser, på interessene til *nasjonalstatenes majoritetsbefolkning* og på *det samiske folks* interesser – er at samisk historie i praksis stort sett har betydning skrevet om samer av ikke-samer for ikke-samer.⁹⁷

Dersom vi ser de her omtalte tre retninger i samisk kulturhistorisk forskning i lys av *Thomas Kuhns* paradigmatenking,⁹⁸ og ser det vitenskapelige samfunn som en sosial institusjon og bruker dette mer som modell enn som teori for en analyse av lappologiens historie, blir vi slått over i hvor høy grad de *vitenskapseksterne* betingelser har innvirket på forskningen. Dette har gjort seg gjeldende såvel i problemvalg som i vitenskapsteoretisk grunnanskuelse, aksiomgrunnlag og begrepsbruk.⁹⁹ Det er

videre blitt klart gjennom en slik analyse at den lineær-kumulative utviklingsmodell for kunnskapen om den samiske kultur ikke er uproblematisk. De ulike paradigmer innenfor lappologien – om vi tør kalle dem det – viser det klart gjennom sin kronologiske overlapping. Hos Kuhn vil det nye paradigma avløse det gamle, som så fullstendig forsvinner. I samisk kulturforskning har de gamle paradigmer ikke forsvunnet om et nytt har kommet til. De går parallelt – riktignok med en tidvis svekkelse i intensitet for et eller flere av paradigmene – og det viser nettopp at troen på den lineære-kumulative vekst må modifiseres.¹⁰⁰ Det kan være en rimelig hypotese at skiftningene i vektleggingen mellom dem mer henger sammen med de vitenskapseksterne faktorer som stillingtaken til samepolitiske samt innen- og utenrikspolitiske forhold i tida enn i vitenskapsteoretisk erkjennelse og utvikling av metoder eller teknikker.

TENDENCIES IN HISTORICAL RESEARCH ON THE LAPPS, WITH SPECIAL STRESS ON POLITICS AND RESEARCH

The main point in the work is to put the tendencies in Nordic historical research on the Lapps into a societal framework. This means, *inter alia*, that on an ideological-critical basis stress is laid on investigating the relation between research results and the political/ideological currents in the society where the research has originated.

The Lapps live dispersed over an area of approximately 650,000 square kilometers. Their settlements are situated between 62 and 71 degrees North and between 10 and 40 degrees East. This area is today split among four states, Norway, Sweden, Finland and the Soviet Union. Altogether the Lapps today amount to no more than 50,000 individuals, approximately 60 per cent of whom live in Norway. Traditionally they were a hunting and gathering and later a nomadic people, but many Lapps are stationary – a fact that has often been neglected. It is of methodological relevance that they, as most other groups having a minority or low status, have had a non-written culture. The sources thus have to be sought, to a great deal, outside the culture itself. It is characteristic of the research on Lappish culture that it has largely been carried out *by* non-Lapps and *for* non-Lapps. Both researchers and readers have been interested mostly in the exotic and curious in the Lappish way of life.

The philologists have laid the foundations for the investigation of Lappish culture. They were spurred by missionary zeal and an interest in feno-ugrian linguistics. From the turn of the century, however, the Norwegian J K Qvigstad and the Swede K B Wiklund developed Lappology to include also historical ethnographic and ethnological aspects, and these disciplines have acquired an independent status. Lappology has always been more immediately utilitarian than many other humanistic fields at the universities. Already at an early stage, the discipline was marked by action research. Its background has often been national and ethnic conflicts of interest. The subjects of research were widely spread.

Since the 17th century there has been two different ways of looking at the Lapps. The first view is that they should as much as possible reject their own language and culture and get assimilated into the majority population of the respective country. The second view is that the Lapps should be preserved as a people with regard for their language and culture.

When the national state was in the process of consolidation and interior assimilation, the official motive for studying Lappish culture and language was to protect the interests of the state. These *state interests* have willingly become mobilized in the context of boundary delimitations in Fennoscandia. The researchers engaged in this question always guarded the national interests of their respective states. The Lapps were »used» to show where the boundaries were running; this could be decided – often on false premises – by investigating to which country they paid their taxes.

Parallel to the state interests in Lappish history, the *Norwegian*, the *Swedish* and the *Finnish* majority populations – especially during the »national break-through» in the latter half of the 19th century – have had interests to guard within this research. Their interests have resulted, practically, in investigations aiming at, for example, demonstrating Nordic loan words in Lappish or at highlighting conflicts between the majority population of the national state and the contrary interests of Lappish rights. The principle of rights often referred to was inspired by the doctrine *à la mode* at the time, i.e., Darwinism, which in its vulgar version said that a weaker culture must perish when brought into contact with a stronger one. There was a sliding scale of notions from the extreme social-darwinist point of view which asserted that the lower cultures should be swept aside without any considerations, and to the other extreme which, in spite of its acceptance of Darwinism maintained that every people had the same right as any other to assert its independence and protect its rights. During the time of the Swedish–Norwegian reindeer pasture question at the turn of the century, one may say in general that the Norwegian authorities held the first point of view, while the Swedes asserted more the latter. The Norwegians in this way aimed at securing the interests of agriculture. – This societal environment was in no way conducive to Lapp research attempting to view the situation from the Lappish angle. There are generally few signs in Norway of research that was contrary to the Lapp policy of the state. There was an interesting parallel between Scandinavian Lapp policy and US Indian policy at that time.

It was characteristic of Norwegian research to try to pin-point in time the phases of an eventual Lapp migration towards the southern Lapp lands. When such a migration was proved, questions were raised to a limited degree of *why* it occurred and what *consequences* there were for the Lapps that trailed southwards. For the majority culture it was enough to demonstrate *that* it took place, and above all at a late point of time in the modern era. This was enough to be able to use judicial arguments in questions of conflict pertaining to territorial and use rights of the Southern Lapps.

When the consequences of the thoughts expressed in the Declaration of Human Rights (1948) gradually became clearly formulated and thus got a more concrete content, a tendency to view conditions more from a Lapp point of view has established itself in Lappology. Seen from a theory of science perspective much of this new approach belongs, more or less consciously, to an ideology-critical, hermeneutic tradition.

If we look upon the tendencies within culture-historical Lappology mentioned in the article in the light of *Thomas Kuhn's* paradigm-concept we are struck by how much conditions that are external to scientific research have influenced research. It is especially true of standpoints in Lapp policy, internal and foreign policy questions of the time. It is also clear from the analysis that the linear-cumulative development model for knowledge of the Lapp culture is not enough. This is apparent from the

chronological overlap of different approaches – paradigms – within Lappology; the old paradigms have not disappeared when a new has been added. It might be that one of the general modifications necessary to be made in order to render Kuhn's paradigm-theory relevant for social science is that several paradigms run parallel to each other and not necessarily exclude each other. According to Kuhn's view, social science is in a »pre-paradigmatic» stage. But with the goal of a pluralist society, and consequently also of a desirable competition in social science, we may hope that it will find itself in such a stage always.

NOTER

1. Av syntesepregete oversikter om samenes kultur kan nevnes (uten intensjoner om fullstendighet): Israel Ruong, Samerna. 3. reviderte opplag, Stockholm 1975; Israel Ruong, The Lapps in Sweden. (Publ. by) the Swedish institute for cultural relations with foreign countries, Stockholm 1967; Karl Nickul, Saamelaiset kansana ja kansalaisina, Helsinki 1970. (Ny revidert utgave kommer på engelsk); Ørnulv Vorren og Ernst Manker: Samekulturen. En kulturhistorisk oversikt. 2. reviderte utgave, Tromsø, Bergen, Oslo 1976; Ørnulv Vorren & Ernst Manker, *Lapp life and customs. A survey*, London 1967; Bjørn Årseth, Samene. *Norges geografi*. Red. Just Gjessing, Oslo, Bergen, Tromsø 1977, s 379–400; Robert Parès, Note sur la situation actuelle des Sames suédois. *Inter-Nord. Revue internationale d'études arctiques et nordiques*, Sorbonne 1967, s 209–212; *Samernas vita bok III. 1 og 2. Fyra utlåtanden i hovrätten i Skattefjällsmålet* – Knut Bergsland, Gunnar Eriksson, Gerhard Hafström, Tom G Svensson, Svenska Samernas Riksförbund, Stockholm 1975.
2. Av språklige grunner har det vært vanskelig å skaffe seg oversikt over den finske forskningen; for *Sovjets* del er det både språklige og politiske vanskeligheter. I en bibliografisk fortegnelse utarbeidet av *Paavo Ravila* for de to første decennier etter krigen, finnes 76 nummer, og den er neppe fullstendig annet enn i filologisk henseende. I de senere år har samfunnsfagene kastet seg inn i lappologien. F eks er professor *E A Virtanens* omfattende forskningsarbeid om samenes samfunnsliv under utgivelse. Men den rene historiske forskning om samene i Finland er mindre framtreddende. Hos den finske professor Väinö Tanner, Skolt-lapparna, Helsingfors 1929, er en litteraturliste som trolig har fått med det meste av det som inntil 1928 var skrevet om de russiske samer. En viss oversikt over nyere forskning gir Alf Grannes, »Samane i Sovjetunionen», *Syn og Segn* nr 9–10, Oslo 1974. Etnografen Kerstin Eidlitz i Uppsala er i dag en av de som har arbeidet mest med sovjetiske samer.
3. J G Bennet, *The Crisis in Human Affairs*, London 1949, s 115.
4. Et interessant forsøk på tverrfaglig tilnærming til det vanskelige etnisitetsproblemet i arkeologiske perioder er gitt av Else Johansen Kleppe, *Archaeological Material and Ethnic Identification. A Study of Lappish Material from Varanger, Norway*, *Norw Arch Rev*, Vol 10, No 1–2, s 32–46; jfr også *Comments, ibid*, s 46–55.
5. Her skal bemerkes at den siste som har drøftet Tacitus' *Germania* (og Ptolemaios' *Geografiske hyfegesis* (ca 150 e Kr)) med sikte på å identifisere folkegrupper, er Ian Whitaker, Tacitus' fenni og Ptolemeus' phinnoi, *Kultur på karrig jord*, Oslo 1978, s 193–206. Han stiller seg noe skeptisk til om fenni/finnoi var samenes forfedre, men han peker samtidig på at det heller ikke finnes noen sikre bevis som tyder på at de refererer til noen annen etnisk gruppe.
6. Johannes Schefferus, *Laponia*, Francofurti 1673.
7. En god orientering om Schefferus som vitenskapsmann gir Per Gustaf Hamberg i artikkelen Johannes Schefferus als Sammler und Zeichner, *Figura*, ny serie VI, Uppsala 1967, s 68–98. »Laponia» blir særlig omtalt s 88–98.
8. Disse spørsmål er drøftet av flere forfattere, men særlig av Gösta Åqvist (s 11–33) i *Samenes og sameområdenes rettslige stilling historisk belyst. Foredrag og diskusjoner på symposium avholdt 7.–9. november 1973*. Red. Knut Bergsland, Oslo, Bergen, Tromsø 1977; nevnes

- bør også Daniel Thrap, Politiske Forhold ved Finnemissionen i 18. Aarhundrede, (*Norsk Historisk Tidsskrift* 1882, s 1–19.
9. Se Adolf Steen, Samenes kristning og samemisjonen til 1888, Oslo 1954, s 11–12, 324–26 og 371; Helge Dahl, Språkpolitikk og skolestell i Finnmark 1814–1905, Oslo 1957, Einar Boyesen, Norsk skolepolitikk og samene, *Sameliv. Samisk Selskaps Årbok 1959–60*, Oslo, Bergen 1961, s 5–33.
 10. En god oversikt over USA's indianerpolitikk gir Delos Sacket Otis, *The Dawes Act and the Allotment of Indian Lands*, ed Francis Paul Prucha, Norman, Oklahoma: University of Oklahoma Press 1973. Det følgende om indianerpolitikken bygger for en stor del på dette arbeid. Når andre kilder er brukt, angis det i noter.
 11. »The Dawes Act» eller »General Allotment Act» av 8. februar 1887 er f eks trykt i *Documents of United States Indian Policy*, ed by Francis Paul Prucha, University of Nebraska Press 1975, s 171–174.
 12. Om kolonialismen i sameland, se Per Otnes, Den samiske nasjon, Oslo 1970, s 17–29.
 13. »Abolition of Treaty Making», 3. mars 1871, f eks trykt i *Documents of United States Indian Policy*, 1975, s 136.
 14. En utredning om grensespørsmålene er gitt hos Bjørn Årseth, »Samene», *Norges geografi*, Red. Just Gjessing, Oslo, Bergen, Tromsø 1977, s 382–385; flere innlegg finnes også i Knut Bergsland (red.), *Samenes og sameområdenes rettslige stilling historisk belyst*, Oslo, Bergen, Tromsø 1977.
 15. En god del av dette materialet er publisert i *Major Peter Schnitlers grenseeksaminasjonsprotokoller 1742–1745*. 2 bind. Utgitt av K Nissen, I Kvamen, J Qvigstad og K B Wiklund, Oslo 1929–62. – Schnitlers opptegnelser får på mange måter funksjon av partsinnlegg fordi det gjaldt å få fram utsagn som skulle styrke Danmarks rett overfor Sverige. Dette ligger bak i hele Schnitlers arbeid når han stiller sine spørsmål til samene.
 16. Oscar Albert Johnsen, Finnmarkens politiske historie aktnæssig fremstillet, Oslo 1923.
 17. *Op cit* s VII.
 18. Sammenkomsten resulterte i en publikasjon, redigert av Theodor Homén, *Östkarelen och Kola Lappmark skildrade av finska natur- og språkforskare*, Helsingfors 1920. Sitatene er gjengitt fra Homéns forord, s VII.
 19. Gunnar Svarva, Finlands rätt till del i ishavskysten, i Theodor Homén, *op cit* s 80–88.
 20. Gunnar Svarva, *op cit* s 82.
 21. O A Johnsen, *op cit* s 255.
 22. Skattesystemet er utredet hos Andreas Holmsen, Finnskatt og nordmannsskatt, *Samenes og sameområdenes rettslige stilling historisk belyst*, Oslo, Bergen, Tromsø 1977, s 56–77.
 23. Det er særlig i sakkyndige utredninger i forbindelse med grensefastsettinger at disse spørsmål er drøftet.
 24. *Major Peter Schnitlers grenseeksaminasjonsprotokoller 1742–1745*, bd II, utgitt av J Qvigstad og K B Wiklund, Oslo 1929, s 128, 145; dessuten Dokumenter angaaende flytlapperne, bd I, utgitt av J Qvigstad og K B Wiklund. *Reinbeitekommissionen af 1907*, Kristiania 1909, s 462, 489 f.
 25. J K Qvigstad, Nordische Lehnwörter im Lappischen, Christiania 1893; K B Wiklund, Urnordiska ortnamn i södra lappmarkerna, *Namn och Bygd bd 2*, Uppsala 1914; T Sköld, Die Kriterien der urnordischen Lehnwörter im Lappischen, 1. Skr utg av *Institutionen för Nordiska språk vid Uppsala universitet*, 8, Uppsala 1961.

26. Et eksempel er her Erik Solem, Lappiske rettsstudier, Oslo 1933 (fotografisk nytrykk Oslo, Bergen, Tromsø 1970).
27. *Konvention mellan Sverige och Norge angående flyttlapparnas rätt till renbeting*, Stockholm 1919, 195 s kart. Kungl Maj:ts proposition nr 201. Bihang til Riksdagens protokoll 1919. 173 häft. Konvensjonen trådte i kraft 1. januar 1923.
28. K B Wiklund, De svenska nomadlapparnas flyttningar till Norge i äldre och nyare tid, Uppsala 1908, s 232.
29. J Qvigstad og K B Wiklund, Dokumenter angaaende flytlapperne. Renbeitekommissionen af 1907, Kristiania 1909, 2 bd. 1: 538 s. 2: 523 s.
30. *Förhandlingarna inför Skiljedomstolen af 1909 i Renbetesfrågan*, Afdelning I, Svensk inlaga, nr 2, s 3.
31. »Karlstadoverenskomsten angaaende flylappernes ret til renbeite m.v.», art 1. Trykt bl a i *Stortingsforhandlingene 1906/07 bd 2a*, St prp nr 88, Bilag 1.
32. Erling Lae, Fra Karlstadkonvensjon til reinbeitekonvensjon. Hovedoppgave i historie, Univ i Oslo, V-1977, utrykt, s 12.
33. Jfr *Stortingsforhandlingene 1904/05, bd 7a*, s 746 og A Wählstrand, Karlstadkonferensen 1905. Protokoll och aktstycken, Uppsala & Stockholm 1953, s 41.
34. Erling Lae, *Op cit*, s 130–137.
35. Åke Holmbäck, Om lappskattelandsinstitutet och dess historiska utveckling, *Statens offentliga utredningar 1922:10*. Socialdepartementet, Uppsala 1922, s 3–4.
36. Isak Fellman, Handlingar och uppsatser angående finska lappmarken och lapparne, I–IV, Helsinki 1910–12, 1915.
37. C G B Alenii, Dissertatio Statum Politices et Religionis in Lapponia Pitensi præsentem delineatura, Åbo 1769.
38. Isak Fellman, *op cit* bd III, s L. Her gjengitt etter Åke Holmbäck, *op cit*, s 4.
39. Åke Holmbäck, *op loc*.
40. Åke Holmbäck, *op loc*.
41. Åke Holmbäck, *op cit*, s 73.
42. *Samernas vita bok III:1*, Stockholm 1975, s 4.
43. Den som har framhevet det reviderte synet hos Darwin sterkest, er Gutorm Gjessing i artikkelen Mennesket i økologien, *Samtiden*, nr 8, 1978, s 451–462.
44. *Samernas vita bok III:2*, Stockholm 1975, s 1–23.
45. Dette og det følgende om tankestrømningene som var aktuelle i Sverige på 1880-tallet i forbindelse med 1886 års reinbeitelov, bygger jeg for en stor del på Gunnar Eriksson, *Samernas vita bok bd III:2*, 1975, 23 s. Når andre kilder blir brukt, angis det i noter.
46. Jfr P D Curtin (ed), *Imperialism*, New York 1971, innledningen s XVII angående darwinistiske oppfatninger om ikke-europeiske folk: »At one extreme was the cold-blooded view that non-Europeans were an inferior stock, doomed by inexorable nature to defeat and extinction in the struggle for survival – this being so, the sooner the better. At the other extreme, some held that racial inferiority was a form of weakness, but 'the lower races' deserved the same chivalric protection accorded to women, children and other weaker forms of life. Between these extremes, the variety of possibilities was enormous and always mixed with other attitudes, outlooks, and prejudices.»
47. Olivecronas uttalelse 1884 om forslag til reinbeitelov er gjengitt i *Riksdagstryck 1886* som bilag til proposisjon 2, s 5–11.

48. *Riksdagstryck 1882*, bilag til proposisjon 18, s 145 ff.
49. Protokoll fra »Högsta Domstolens» sammentrede 13/2 1883, i *Riksdagstryck 1883*, bilag til proposisjon 36, s 96.
50. *Riksdagstryck 1886*, 2 k. protokoll nr 40, s 24.
51. Se f eks *Riksdagstryck 1886*, Bilag til proposisjon 2, s 34; *Särskilda Utskottets utlåtande N:o 1*, Bih till riksdagsprotokoll 1886, 8 saml 1. afd, 1. häft, s 17 f.
52. *Särskilda Utskottets utlåtande*, *ibid* s 18; *Riksdagstryck 1886*, 2 k. prot nr 40, s 10 f.
53. Forholdet er relativt godt dokumentert hos Erling Lae, Fra Karlstadkonvensjon til reinbeitekonvensjon. Hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo V-1977, særlig s 130–158.
54. I artikkel 1 heter det at begge riker av *humanitære hensyn* forpliktet seg til å «taale» at samene skulle nyte de rettighetene de »fra gammel tid af» hadde hatt (jfr *Innstilling avgitt av den norsk-svenske reinbeitekommissjon av 1964*, Utenriksdepartementet, Oslo 1967, s 13).
55. O Bergquist, Nomadlapparna och de nordiska folken, s 324. Artikkel i ukjent tidsskrift. Finnes i *Utenriksdepartementets arkiv*, Gr P 6, Avd B, Sak 3a, bd XIV (ca 1912).
56. *Svenska Dagbladet* 21.1.1909.
57. I reinbeitekonvensjonen 1919 utgjør adgang til svensk beite i Norge i alt 133 paragrafer, mens norsk beiting i Sverige bare inneholder 19 paragrafer (*Innstilling avgitt av den norsk-svenske reinbeitekonvensjon av 1964*, Utenriksdepartementet, Oslo 1967, s 19).
58. *Aftonbladet* 15.2.1909.
59. Se Erling Lae, Fra Karlstadkonvensjon til reinbeitekonvensjon. Hovedoppgave i historie ved Universitetet i Oslo V-1977, s 136 f.
60. *Ibid* s 137.
61. Voldgiftssag mellem Norge og Sverige angaaende Renbeite. Indlæg af 28. juni 1909 for den norske Regjering, s 28. I et usignert og udatert p.m. i Utenriksdepartementet ble uenigheten mellom Norge og Sverige blant annet omtalt (s 4) som en tvist om »lappernes forpligtelse til i Norge at vige for kulturen og jorddyrkingen». (*Utenriksdepartementets arkiv*, Gr P6, Avd B, Sak 3a, bd VIII).
62. Erling Lae, *op cit* gjengir en mengde s 137–140.
63. *Ibid* s 140.
64. *Ibid* s 141 f.
65. I tid faller disse begivenheter sammen med de ekspansive tendenser i Norge som har fått flere historikere (bl a i tysk forskning, men også Wilhelm Keilhau og Hans Fredrik Dahl i Norge) til å kalle de første tiår av vårt århundre den norske 'ishavsimperialismes' tideverv. Den norske imperialismen strakte seg i de flesta tilfeller bare etter øde landområder, hvor verken innfødte folkeslag eller internasjonale komplikasjoner var å støte på. Men i tilfellet Grønland støtte nordmennene på *Danmark*, og ble skjøvet tilbake. Helt i tråd med argumentasjonen i reinbeitesaken ble eskimoenes interesser i Grønlandssaken helt oversett. Bare en enslig røst – Fridtjof Nansens – hevdet at Grønland tilhørte eskimoene og da som en motvekt »mot det skred av norskhet og nasjonal selvfølelse, som er løsnet med Grønlands-saken, og som så mange bra nordmenn er revet med ». (Tidens Tegn 22/2 1924. Her gjengitt etter Hans Fredrik Dahl, Norge mellom krigene. Det norske samfunn i krise og konflikt 1918–1940, Oslo 1975, s 26.)
66. Lappekommissionen af 1897, Forhandlingsprotokoll (utrykt gjenpart). Finnes i *Hans Konrad Foosnæs' arkiv*, Det Kgl. Norske Videnskabers Selskabs bibliotek, Trondheim. Det følgende om møtet i Salangen 27. juli 1898 bygger på denne protokollen.

67. *Utenriksdepartementets arkiv*, Gr P6, Avd B, Sak 3a, bd IV. Vogt til UD 24.5.1909.
68. Etter henvendelse fra Utenriksdepartementet sendte Landbruksdepartementet et brev til de ansvarlige for brosjyren hvor det ble påpekt at opplysningene »neppe» var korrekte og at de kunne skade norske interesser. Man henstilte til selskapene å utelate uttalelsene om samene i neste utgave (*Utenriksdepartementets arkiv*, Gr P6, Avd B, Sak 3a, bd V. Brev fra Landbruksdepartementet til D'Hrr Thos, Bennett & søn 30.6.1909). Landbruksminister Foosnæs kunne så 11.8.1909 i skriv meddele Utenriksdepartementet at Bergenske Dampskibsselskap og Det Nordenfjelske Dampskibsselskap, som hadde utgitt turistbrosjyren, hadde erklært at uttalelsen om samene ville bli fjernet i neste utgave.
69. F eks hadde Aftenposten høsten 1909 skrevet om »den 1000-aarige lappevandring». Slike uttrykk var noe man førte i marken fra svensk side, og artikkelen var derfor »meget uheldig». (*Utenriksdepartementets arkiv*, Gr P6, Avd B, Sak 3a, bd IX. Notat av 21.12.1909 om henvendelse fra UD til redaktør Schibsted i Aftenposten). Et annet eksempel: 2.2.1910 framholdt byråsjef Wollebæk i Utenriksdepartementet i et nytt skriv til Aftenposten det svært uheldige i å skrive at reinen ble sterkt plaget av mygg og varme om sommeren, rimeligvis slik at den ble vanskelig å holde i ro på et bestemt område (*Utenriksdepartementets arkiv*, Gr P6, Avd B, Sak 3a, bd X). Et tredje eksempel: 4.9.1910 hadde Aftenposten skrevet at samenes flyttinger ble bestemt av reinen. Kjerschow gjorde i brev til UD 13.9.1910 oppmerksom på at Norge »med stor styrke» overfor voldgiftsretten hadde hevdet at »samen er renens herre». Artikkelen var derfor »meget uheldig». Schibsted ble »konfidensielt» tilskrevet om saken 26.9. 1910. (*Utenriksdepartementets arkiv*, Gr P6, Avd B, Sak 3a, bd XII).
70. *Utenriksdepartementets arkiv*, Gr P6, Avd B, Sak 3a, bd XII, Notat av Irgens 26.9.1910, og bd XIII, Irgens i Norsk Presseforbund 8.1.1911, s 16–17.
71. Rapport fra minister Francis Hagerup i København til UD 13.12.1912. (*Utenriksdepartementets arkiv*, Gr P6, Avd B, Sak 3a, bd XIV).
72. *Aftenposten* 16.12.1912.
73. Erling Lae, Fra Karlstadkonvensjon til reinbeitekonvensjon. Hovedoppgave i historie, Univ i Oslo, V-1977, s 148–156.
74. Yngvar Nielson, Lappernes fremrykning mod syd i Thronhjems stift og Hedemarkens amt, *Det norske geografiske selskabs årbog bd I, 1889–1890*, Kristiania 1891, s 19 f.
75. Yngvar Nielson, *op cit*. Artikkelen ble opprinnelig holdt som foredrag den 22. november 1889.
76. *Op cit*, s 19.
77. *Op cit*, s 34.
78. Se Knut Bergsland, Synsvinkler i samisk historie, (*Norsk) Historisk tidsskrift* nr 1, 1974, s 6.
79. God sammenfatning av de nyskapninger som ble innført i norsk reindrift ved loven av 1883, og som kom til anvendelse både på svenske og norske samers reindrift på norsk område, gir *Innstilling avgitt av den norsk-svenske reinbeitekommissjonen av 1964*. Utenriksdepartementet, Oslo 1967, s 12 og s 28.
80. (Nils) Kristian Nissen i *Fjeld-Ljom* nr 81–85, 1921, og nr 123, 1923; samme i *Dovre* nr 20, 1924; samme, Lapper og ren i Trollheimen i slutten av 1600-årene, *Orkdølafylket* nr 1, 1924; samme, De eldste historiske vidnesbyrd om lapper i Nord-Trøndelag (Kap 1). *Årbok for Nord-Trøndelag historielag*, 1929, s 37–54 og kap 2, 1940, s 38–41; samme i *Gaudalsminne*, 1930; samme, Når kom samene til Trøndelag og Sør-Norge for øvrig?, *Såmid dilit. Föredrag vid Den nordiska samekonferensen Jokkmokk 1953*, Oslo 1957; Th Petersen, Av en fjellbygds saga, *Årbok for Nord-Trøndelag historielag*, 1923); K B Wiklund, Huru

länge har det funnits lappar i Jämtland och Härjedalen?, *Jämtländska studier, festskrift til Eric Festin, Fornvårdaren II:2-3*, 1928; J Bromé, *Jämtlands och Härjedalens historia* bd 2, Stockholm 1945, og bd 3, Stockholm 1954, J Sandnes, *Om samenes utbredelse mot sør i eldre tid, (Norsk) Historisk tidsskrift*, nr 2, 1973; samme Sørsamenes eldre historie igjen, *(Norsk) Historisk tidsskrift* nr 4, 1974.

81. Peder Kjerschow, *Utkast til lov om reindriften*, Kristiania 1922, 206 s.
82. Kjerschow var nemlig riksadvokat fra 1911–29 og medlem av de fleste offentlige kommisjoner og delegasjoner som utredet samespørsmålet fra 1897 av. Hans innflytelse i samepolitiske og sameadministrative spørsmål var derfor stor. (Se *Norsk biografisk leksikon* bd VII). Nissen overtok på oppfordring den nyopprettete stilling som inspektør for reindriften i 1912, men etterkrigstidas bestrebelser for å redusere statens administrasjonsutgifter bevirket at opphevelse av reindriftsinspektørstillingen ble bragt på bane. Nissen søkte til slutt avskjed i 1926 (*Norsk biografisk leksikon* bd X).
83. Se en sammenfatning af prinsippene i reindriftsloven av 1933 i *Innstilling avgitt av den norsk-svenske reinbeitekommissjon av 1964*, Utenriksdepartementet, Oslo 1967, særlig s 29–30.
84. Se Erling Lae, *Fra Karlstadkonvensjon til reinbeitekonvensjon*. Hovedoppgave i historie, Univ i Oslo, V-1977, utrykt, passim, men særlig s 43–44, 65–73, 77, 89–92, 94–95, 97, 109–117, 147–150.
85. Se f eks *Nya Dagligt Allehanda* 17.6.1913, *Stockholms Dagblad* 19.6.1913 og *Svenska Dagbladet* 20.6.1913.
86. Av *Knut Bergslands* skrifter hvor dette syn mer eller mindre klart blir uttrykt, kan nevnes *To samiske navn på Namsen lånt fra norsk, Maal og Minne*, 1964, s 136–148; samme, *Hårbardsljødt sett fra øst, Maal og minne*, 1967, s 8–41; samme, *Jemtlands grense mot Herjedalen i samisk lys, Fornvårdaren (Östersund)* bd X:4, 1970, s 289–309; samme, *Om middelalderens Finnmarker, (Norsk) Historisk tidsskrift* bd 49, 1970, s 365–409; samme, *Synsvinkler i samisk historie, (Norsk) Historisk tidsskrift* nr 1, 1974, s 1–36; samme, *Utredning for Skattefjällsmålet om de sydlige sameområders historie til omkring 1751, Samernas Vita Bok III:1. Fyra utlåtanden i hovrätten i Skattefjällsmålet. Vol 1 og 2*, 1975.
87. Artikkelen er trykt i *Jämtländska studier, Fornvårdaren III*, Östersund 1928, s 390–412.
88. K B Wiklund, *op cit*, s 391.
89. *Op loc*. I sitt senere forfatterskap skiftet imidlertid Wiklund syn og forfektet den andre av de to hovedteorier om samenes innvandring til Skandinavia, nemlig at samene har utgjort urbefolkningen på den skandinaviske halvøya. Se K B Wiklund, *Die Herkunft der Lappen, Folkliv nr 2/3*, 1937, og samme, *Lapparna, Nordisk kultur*, bd X, Stockholm, Oslo, København 1948.
90. *Op loc*.
91. *Jämtländska studier, Fornvårdaren III*, Östersund 1928, s 213.
92. *Jämtländska studier, Fornvårdaren III*, Östersund 1928, s 410.
93. Se Helge Salvesen og Nils Hallan, *Kritiske, prinsipielle og programmatisk bemerkninger til sørsamenes eldste historie, (Norsk) Historisk tidsskrift* nr 3, (1977), s 318–319. I kilder fra Jemtland og Herjedalen, helt fra 1450, men særlig på 1600- og 1700-tallet forekommer termene *lagare, lagsman, skattlagare, skoglagare*. Uttrykkene forekommer om hverandre i ulike kilder og i blant også i en og samme kilde. Vi kan av dette materialet trekke den konklusjon at de til sammen uttrykker institusjonen »laget», dvs de bønder som sammen eide, nyttet og ble beskattet for et visst uskiftet område. I de fleste tilfeller dreier det seg om *laget* som bruker skog, slåtter, beiter, feboder, ødesbøler og andre fellesanliggender. Tvister om disse

herligheter økte i antall etter som »hemmansklyvingen» fortsatte. Denne delingen førte nemlig vanligvis bare til skifte av dyrkajord og bygningene mens skogen (oftest avradslendet) forble uskiftet. Det er videre rimelig å rekne med at »laget» ble en så fast institusjon at den fungerte som en enhet også på områder der det økonomiske fellesskap ikke var eiendoms- eller bruksrettslig institusjonalisert, f. eks på jakt i allmenninger. At laget driver jakt et sted, behøver derfor ikke bety at de har eiendoms- eller bruksrett i området. Forøvrig er forholdet mellom lagsmannskapet, eiendomsretten og jaktretten et emne som ikke lar seg utrede fullt ut på grunnlag av disse kilder, ikke minst fordi jaktsaker er nokså uvanlige i dombøkene. Men disse spørsmål har stor interesse for forholdet mellom samer og bønder i sørsamisk område.

94. Se nærmere om dette i Helge Salvesen, Vitenskapsteoretisk problemorientering, *Forskningsnytt nr 2*, Oslo 1978, s 33–36.
95. Jfr *Voldgiftssag mellem Norge og Sverige angaaende Renbeite. Forhandlinger og Beslutninger i København 1909–10*, s 94.
96. Bøker med titler som *The Race Biology of the Swedish Lapps* (Uppsala 1932), utgitt av The Swedish State Institute for Race Biology ville sannsynligvis ikke vært mulig å utgi i etterkrigstid uten en viss politisk belastning.
97. Dette synspunkt er særlig framhevet av Knut Bergsland i artikkelen Synsvinkler i samisk historie, (*Norsk Historisk tidsskrift* nr 1, 1974, s 1–36. – Kravet om å se samenes historie fra samisk synspunkt er gjentatte ganger og meget sterkt blitt reist av Gutoren Gjersing. Her er det nok å vise til hans artikkel om »Tragedien i Kautokeino 1851», *Hålløygminne* (1953), s 41–47 og hans bok *Norge i sameland* (Oslo 1974).
98. Thomas S Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions*, Chicago 1970 (1. utg 1962).
99. Nærmere rede for de innbyrdes forhold av disse komponenter i et paradigma er gitt i Helge Salvesen, Vitenskapsteoretisk problemorientering, *Forskningsnytt nr 2*, Oslo 1978, s 33–36.
100. Kuhn mener rett nok att når flere paradigmer konkurrerer med hverandre i en vitenskap, innebærer det at den befinner seg i en »førparadigmatisk» periode. Det kan imidlertid være gode grunner for å hevde at en av de generelle modifikasjoner som må gjøres for at Kuhns paradigmatteori skal ha relevans for samfunnsvitenskapelige fag, nettopp er at flere paradigmer vil løpe parallelt og ikke med logisk nødvendighet ekskludere hverandre. Det må for en stor del henge sammen med at vi ennå ikke har klart – og kanskje forhåpentligvis ikke klarer – å oppnå enighet om en standard i henhold til hvilken en hypotese om samfunnet kan sies å være motbevist, og at all vitenskap om samfunnet er en del av samfunnet og derfor inngår i sin egen studieggjenstand; dessuten at dette ikke er en triviell innsikt, et problem som kan bringes til å forsvinne ved at forskningen utvikler teknikker til å ta beregnende hensyn til sine virkninger i samfunnet. Forskningen om samfunnet stiller i siste instans etiske spørsmål ved at angrepsmåten må bestemmes av den enkelte forskers eller hans paradigmas verdiprioriteringer. Fordi mennesker er forskjellig og har forskjellig erfaringsbakgrunn, er det neppe rimelig grunn til å forvente intersubjektiv konsensus om slike prioriteringer. Valget mellom ulike paradigmer er et på mange måter irrasjonelt sprang. Derfor er det å vente at det normale i de humanstiske/samfunnsvitenskapelige fag vil være flere parallelle paradigmer.